

BIBLIOTEKA

8/H-2
H 91

NË EMËR TË
LUMTURISË

DRAMË

ISMAIL HOXHA

8915-2

H 91

ISMAIL HOXHA

5

R

NË EMËR TË LUMTURISË

(Dramë në dy pjesë)

~~46986~~

LIOTEN L SHIE M
GHRONSHIF

35934

Tirazi 2000 Kopsë Formati 70x100/82 Shtabi: 2204-05

SHTËPIA BËTONJËSE «NAIM FRASHËRI»
Shtypshpeshkronjave «Mihal Duri»

ESMAJL DURI

8312-2

H 10

TE LUMTURISË
NE EMËR

(Drejtuar nga dy pjesët)

1986

SHKURTORI
1986

Tirazhi: 2000 kopje

Format: 76x100/32

Stash: 2204-65

Shtyp NISH Shtypshkronjave «MIHAL DURI»

Stabilimenti «8 NENTORI» — Tiranë, 1986

**I kushtohet dëshmorëve të Luftës
nacional-çlirimtare**

A u t o r i

PERSONAZHET

1. Nëna
2. Skënderi
3. Shpresa
4. Kopshtari
5. Alfredi
6. Koloneli OTTO
7. N/Togeri Hans
8. Rreshteri Robert.

Të rinj revolucionarë, oficerë dhe ushtarë gjermanë.

Ngjarja zhvillohet gjatë viteve të luftës në një nga qytetet kryesore.

PJESA E PARË

Tablo e parë

Dritat e prozhektorit ndriçojnë në skenë një lapidar të mbuluar me tufa lulësh të freskëta, të cilat, nga mënyra se si janë vendosur, të lenë përshtypjen se aty kanë ardhur me qindra e qindra vizitorë.

Mbi pllakën e mermertë të lapidarit, të shkruara me gërma të dukshme, lexohen këto fjalë, që citohen me qartësi në altoparlant nga një spiker me zë baritoni:

— Këtu në maj të vitit 1944, nga nazistët gjermanë u pushkatua dashuria e dy të rinjve, që i dhuruan atdheut atë çka ishte më e shtrenjtë, jetën e tyre të re.

Ndërsa spikeri i thotë këto fjalë, që shoqërohen me tingujt e një marshi funebër, nga salla ngjitet drejt lapidarit një grua në moshë të thyer e veshur në të zeza, që mban në duar një tufë karafilash. Ende pa iu afruar ajo lapidarit, spikeri (ky mund të zëvendësohet edhe me një konferencier) thotë:

— A e shihni këtë grua? Kjo aq shumë e ka lidhur kujtimin e saj me këtë lapidar sa... prisni, ju lutem. Prisni!

Në këtë kohë gruaja e veshur me të zeza gjunjëzohet para lapidarit, vendos karafilat dhe, ashtu e gjunjëzuar siç është, ka përçëndruar vështrimin e saj diku thellë dhe është kredhur në mendime. Spikeri vazhdon (spektatorëve):

Qetësi, qetësi...

Ndërkaq, nën tingujt optimistë të një melodie me kitarë, dëgjohet një zë i qartë prej të riu — sikur të flasë lapidari:

— Nënë! E dashura nënë! Fshi lotët! Fshi lotët, nënë! Nuk është mirë kështu! Armiku sheh... Fshi lotët, nëna ime e mirë... Ne do të rrojmë edhe kur të vdesim... Lamtumirë... Lamtumirë, nëna ime e shtrenjtë.

Në këtë çast gruaja e veshur me të zeza çohet dhe, duke u drejtuar nga salla, fshin lotët; kur papritur shikon plot spektatorë. Ajo, e habitur, u drejtohet të pranishmëve:

— Më falni...! Unë nuk desha... Më falni. Unë tani po largohem; (bën disa hapa përpara për të zbritur nga skena, por hapin e saj e ndërpresin zëra të ndryshme që vijnë nga salla nëpërmjet altoparlantit).

Zërat — Jo, jo, flisni. Tregonani si e qysh. Gruaja e veshur me të zeza — Po përse? Këto i përkasin së kaluarës.

Zërat — Jo, jo, flisni. Tregonani si e qysh. të dimë gjithshka, gjithshka (fjalët e spektatorëve, që thuhet në altoparlant, duhet të jenë të qarta).

Gruaja e veshur me të zeza: — E mirë, pra. Historia e këtij lapidari që po shikoni ose, më mirë, e kësaj dashurie nis kështu:

Në këtë moment gruaja e veshur me të zeza hap siparin, kurse lapidari zhduket.

Tani dekori paraqet në skenë një mbrëmje të bukur. Nën kupën e qiellit të kaltërt sapo kanë ndriçuar yjet. Flladi i erës përkëdhel fytyrat e dy të rinjve, atë të Skënderit dhe të Shpresës, që janë vendosur në distancë, ballë për ballë njeritjetrit, i pari nga e djathta, kurse e dyta nga e majta.

SHPRESA — (duke soditur me kënaqësi qiellin, numëron yjet.) Dhjetë, njëzet, pesëdhjetë, Oj ç'mrekulli! Qindra e mijëra yje të bukura na buzëqeshin e na vështrojnë! Të duket sikur i ke në pëllëmbë të dorës dhe luan me to. Kurse ato qëndrojnë larg nga ne, atje lart, lart, mu në kupë të qiellit! E, megjithatë, na buzëqeshin. Sa interesant! (vazhdon të numërojë). Pesëmijë... dhjetëmijë, njëqindmijë yje...

SKËNDERI — (duke jetuar botën e tij, i drejtohet spektatorit. Në dorë mban një trifil). Ju që keni dashuruar ose që dashuroni, sigurisht ju ka rastisur të gjeni trifilin me katër fletë! Sa vështirë është ta gjesh këtë bimë të rrallë! Po kush dashuron do ta gjejë. Me siguri do ta gjejë. Ja, unë, më së fundi, e gjeta. E kërkova vite me radhë dhe e gjeta. Sa çudi!

SHPRESA — Oj, sa bukur!... Skendo, Skendo! Pa shih se si lëviz një yll! (e habitur). Unë s'kam parë kurrë se si lëvizin yjet!

SKËNDERI — Thonë, se ai që e shikon i pari yllin në lëvizje, bëhet i lumtur.

SHPRESA — Me të vërtetë?

SKËNDERI — E kam me gjithë mend.

SHPRESA — (e gëzuar). Atëhere unë do të jem e lumtur! Po pse lëvizin yjet?

SKËNDERI — Pse lëvizin...! Lëvizin se... sepse nuk mund të qëndrojnë në një vend. Ato janë yje... nuk janë si ne.

SHPRESA — Pse, si jemi ne?

SKËNDERI — Ne?... Si dy zogj të vegjël që presim të na rriten krahët dhe të fluturojmë.

SHPRESA — Kurse mua, Skendo, e di si më duket? Sikur kam pushtuar tërë botën. (tregon pëllëmbën). Ja, këtu e kam dhe mund ta vërtis si të dua. (i afrohet Skënderit). Mund ta hedh në hapësirë (bën sikur e hedh), dhe ta pres, prapë ta hedh dhe prapë ta pres. Kaq e fuqishme jam bërë sot! (i afrohet pranë)... Jam kaq e gëzuar sa... (hidhet nga gëzimi dhe pushton me krahë një pemë aty pranë). Do të doja të kisha fletë dhe të ngjitesha lart, lart, drejt yjeve. Sa mirë do të ishte sikur njeriu të kish fletë.

SKËNDERI — (me shaka). Në vend të këmbëve.

SHPRESA — Ti bën shaka, Skendo, ndërsa unë...

SKËNDERI — Aspak. E kam megjithë mend. E ç'i duhen këmbët atij njeriu, kur ai nuk është i aftë të ecë me to?

SHPRESA — S'kuptoj asgjë!

SKËNDERI — Koha është më e shpejtë se njeriu, Shpresa. Njeriu duhet ta arrijë e të ecë së bashku me të. Përndryshe, furtunat e jetës mund ta përlajnë njeriun, ta hedhin tej dhe ta bëjnë palmuç.

SHPRESA — Prapë s'kuptoj asgjë!.. Unë dua krahe, Skëndo. Dua të fluturoj, që të fshihem lart mbi retë dhe të rroj me ëndërrat e mia.

SKËNDERI — Të shkëputesh nga toka? Të largohesh nga njerëzit?

SHPRESA — Jo, jo. Nuk desha të them këtë. Tjetër gjë dua të them.. Unë tokën e dua shumë, edhe njerëzit i dua shumë. Por ja që ngadonjëherë njerëzit të vihen pas dhe nuk të lenë të lirë të ëndërrosh për atë çka ndjen. Kurse atje lart në mes të yjeve.. Po ç'flas unë budallaqja kështu..

SKËNDERI — Po ti mos u nxito, Shpresa, më ngadalë. E pastaj?

SHPRESA — E pastaj, dua fletë të fluturoj si retë. Ja, kështu (hidhet e gëzuar, por në këtë moment i bie në tokë stilografi dhe i thyhet). Hop la, u thye (me keqardhje). Sa e marrë që jam!

SKËNDERI — (i buzëqeshur). S'ka asgjë të keqe. Shenjë e mirë.

SHPRESA — Shenja e mirë qenka të të thyhet ky kujtim kaq i bukur.

SKËNDERI — Kur të zotit i thyhet diçka që ai e çmon shumë, është shenjë lumturie. Pastaj gjëra që ndodhin. Thyhen njerëz e jo më një pendë.

SHPRESA — Më këtë (tregon stilografin) unë Skëndo ëndërroja të shkruaja dhjetëra faqe për dashurinë..

SKËNDERI — Fort bukur, Shpresa. Dashuria është një ndjenjë e fuqishme. Ajo është, si të thuash, një mikeshë e mirë që vete tek ata

që e duan jetën dhe që përpiqen të bëjnë për të diçka, fjala vjen, diçka më të guximshme se sa fenomenet e zakonshme.

SHPRESA — Kështu më duket edhe mua.

SKËNDERI — Ja p.sh. shqiponja e dashuron shumë jetën. Ajo thonë se jeton 500 vjet!

SHPRESA — Pesëqind vjet!

SKËNDERI — Po, pesëqind vjet. Dhe kur i vjen vdekja, si trimëreshë ajo çan drejt qiellit. Ngjitet e ngjitet, gati gjer tek yjet dhe si heroinë përplaset në tokë, për të jetuar pasi të vdesë.

SHPRESA — Ç'vdekje heroike me të vërtetë!

SKËNDERI — Është dashuria për jetën që e bën kaq të guximshme shqiponjën. Pa mendo tani se sa të madhërishtë mund ta bëjë dashuria njeriun, kur ai di të nderojë atë.

SHPRESA — Sa gjëra interesante që përmban, jeta! Ja përse duhet ëndërruar, përse duhet shkruar. (shoh pendën). Kurse kjo u thye! Po kësaj ç'i thonë?

SKËNDERI — Shenjë lumturie!

SHPRESA — Shenjë lumturie!.. Po ç'është lumturia?

SKËNDERI — Lumturia?... Si ta them unë,, Lumturia është.. Ja ku po vjen Alfredi.

ALFREDI — (Duke ardhur nga thellësia e skenës, i drejtohet Skënderit dhe Shpresës). Akoma ju! Bini shkurt, djema. Mos u merrni me filozofi. Në jetë duhet gjetur rruga më e afërt.

SHPRESA — Ne po bisedojmë për lumturinë, Alfred.

ALFREDI — Pallavra! E kush e gjeti atë që ta kërkonte ju? Lumturia është gënjeshtër. Njerëzit më kot, kur ngrenë dollin, urojnë për lulëzimin e saj.

SHPRESA — Me të vërtetë edhe mua kështu më duket ngandonjëherë.

ALFREDI — Duhet parë bota ashtu siç është. Ajo, me të vërtetë është e gjerë, por rrugët i ka të ngushta.

SKËNDERI — Jo, nuk është ashtu. Kjo botë s'është ndërtuar drejt! Të jetosh për një copë bukë të mykur, siç jetojnë tek ne dhe të ushqehesh vetëm me rreze dielli, kjo s'është lumturi... Lumturia duhet të jetë gëzim për të gjithë. Por atë e kanë lidhur me pranga dhe nuk e lenë të takohet me njerëzit...

ALFREDI — Oouu? Tani na fute në të thella. Shkova unë. Natën e mirë (del).

SHPRESA — Po mirë, Skendo! Po ç'duhet të bëjë njeriu për lumturinë. Ti, p.sh., ç'mund të bëjë për lumturinë.

SKËNDERI — Unë? Ti i do shumë yjet. A s'është kështu?

SHPRESA — Po, i dua shumë.

SKËNDERI — E, pra, unë për ty mund të ngjitesha në kupë të qiellit, të zgjidhja atje yllin më të bukur e të ta sillja ty, që të bëheshe e lumtur, plotësisht e lumtur.

SHPRESA — Të ngjitesh deri në kupë të qiellit!

SKËNDERI — Deri në kupë të qiellit, Shpresa. Lumturia meriton çdo sakrificë.

SHPRESA — Ç'kënaqësi të jesh pranë teje, Skendo. (e qafon). Kështu, gjithmonë kështu.

Sa lehtë e ndjej veten. Merre kitarën, Skëndo, merre. Kam dëshirë të sodis yjet. (Skënderi merr kitarën dhe luan sonatën e Betovenit). Një oqean i tërë ndjenjash është derdhur në këtë muzikë! A nuk të duket ty, Skendo, se në meloditë e kësaj pjese është fshehur lumturia? Po ti vazhdo, vazhdo, (Pas një pauze). Sikur të fluturoja edhe unë si meloditë e kësaj sonate!

KOPSHTARI — (Ndodhet brenda në skenë kur fillon të luajë në kitarë Skënderi. Atë e ka tërhequr atje melodia e bukur, të cilën e dëgjon me shumë kënaqësi. Pasi mbaron Skënderi, ai u flet dy të rinjve që, të futur thellë në botën e tyre, sikur tremben). Falemnderit, djalosh, ma qetësove shpirtin.

SKËNDERI — Na falni, xhaxho.

KOPSHTARI — Unë ka shumë kohë që s'kam dëgjuar muzikë kaq të bukur! Unë jam kopshtar dhe jetoj me tingujt e ëmbël të zogjve, por ata tani kanë ikur, nuk këndojnë më dhe, siç e shihni, kam mbetur vetëm. Tingujt tuaj më zgjuan. Falemnderit. Falemnderit shumë.

SKËNDERI — Xhaxho...!

KOPSHTARI — Tani shkoni në shtëpi. Është vonë. I tërë qyteti fle. Ai ka rënë në qetësi. (Bie ora e qytetit).

SKËNDERI — Jo, xhaxho. Qetësia është prishur. (Në këtë çast dëgjohet një zhurmë e madhe aeroplanësh që sa vjen shumohet dhe shumohet. Sidomos ajo bëhet më e llahtarshme, kur aeroplanët kalojnë mbi kokat e njerëzve, disa nga të cilët, të alarmuar, kanë

dalë jashtë. Në mes të tyre spektatori dallon nënën e Skënderit dhe doktorin, babanë e Shpresës, që banojnë diku aty afër kopshtit. Ata thërrasin:

NËNA — Skënder! Skënder!

DOKTORI — Shpresa! Shpresa! moj bijë!

(Thirrjen e këtyre prindërve e ndërpret Alfredi, i cili, i tmerruar, është kthyer nga rruga. Ai i drejtohet Skënderit dhe Shpresës me këto fjalë):

ALFREDI — Ç'më rrini këtu? A nuk po shikoni se ç'bëhet?! (Tani pothuajse zhurma e aeroplanëve është zhdukur. Në skenë si blok janë vendosur në mënyra të ndryshme Skënderi, Shpresa, nëna, doktori, Alfredi dhe kopshtari. Çdo njeri nga ata do të shprehë pak a shumë qëndrimin e tij ndaj kësaj ngjarjeje, që paralajmëron praktikisht fillimin e luftës).

KOPSHTARI — Po. Qetësia u prish. Por i lumtur është ai që mund t'ja u kthejë atë prapë njerëzve.

DOKTORI — Unë kam vetëm një vajzë — Shpresën. A më kuptoni? Vetëm një! Ajo është imja (i afrohet dhe i hedh dorën në sup Shpresës).

NËNA — Im shoq vdiq në burg në vitin 1938 si komunist. Vdiq për një qëllim. Tani unë s'kam njeri tjetër përveç Skënderit. Me të unë i ndaj hidhërimet dhe gëzimet e mia. (afrohet te Skënderi).

ALFREDI — Prapë sikur dëgjohet zhurmë aeroplanësh!

SHPRESA — Si është jeta! Unë mendoja që nesër në mëngjes të këpusja trandafila të kuq për Skënderin...

ALFREDI — (i pret fjalën Shpresës) Aeroplanët u kthyen. (Dëgjohe zhurma e tyre). A dëgjoni? u kthyen.

SKENDERI — Po. U kthyen... Kështu, me zhurmë aeroplanësh e përshëndeti rininë tonë jeta.

Tablo e dytë

Rrugë. Sa ka filluar mbrëmja. Aty pari kalon hijerëndë një patrullë karabinierësh. Pas pak edhe një tjetër. Pastaj duket Shpresa e mbështetur në një shtyllë elektrike. Asgjë s'dëgjohe përveç zërit të një kukumjaçke.

SHPRESA — (Dëgjon zërin e kukumjaçkës). Ja edhe kukumjaçka! Ajo pas çdo shtegëtimi ndalet dhe këndon. Këndon këngën e saj të trishtuar. Por njerëzit nuk e kuptojnë se çfarë këndon ajo. (Pauzë) E mjera unë si më janë ngatërruar mendimet!

KOPSHTARI — (duke kaluar andej) Mirë mbrëma, Shpresa.

SHPRESA — (trembet) Oj, sa u tremba! Mirë mbrëma, xha Luftar.

KOPSHTARI — S'ke ardhur më andej. Kopshti është mbushur plot me trandafila të kuq.

SHPRESA — Nuk më ka rastisur, xha Luftar. Pastaj Skënderi është i zënë.

KOPSHTARI — Megjithatë, ndihmoje dhe ti ca dhe ejani.

SHPRESA — Ai tani s'ka shumë kohë. Ja, unë atë po pres, por...

KOPSHTARI — S'bën vetëm të presësh, por edhe të shkosh. Dashuria s'duhet fshehur, apo jo?

SHPRESA — Keni të drejtë, xha Luftar, por ja që erdhën kohë të vështira dhe...

SKËNDERI — (Është i veshur me roba mekaniku).

Mirë mbrëma. Si jeni, xha Luftar? (e qajon)

KOPSHTARI — Si pleqtë.

SKËNDERI — Si pleqtë, por me zemër të re.

KOPSHTARI — Dhe me shpirt të vrarë.

SKËNDERI — Po pse kështu?

KOPSHTARI — (dëgjon kukumjaçkën) Sepse ngushullohemi duke dëgjuar këngën ogursëze të kukumjaçkës, ose duke soditur patrullat e karabinierëve që sillen lart e poshtë.

SKËNDERI — (që e kupton ironinë) Refren i për-kohshëm, xha Luftar.

KOPSHTARI — Nejse, se e zgjata. Ku janë dy, i treti është i tepërt. (përsëndetet me ta) Mirë u pafshim.

SKËNDERI dhe SHPRESA — Mirë u pafshim, xha Luftar. (Luftari del.)

SKËNDERI — Sa plak i mirë dhe i dashur që është.

SHPRESA — Skendo! Unë kaq shumë kam pritur...

SKËNDERI — Më fal, Shpresa, po ashtu më ndodhi.

SHPRESA — (dallon në rrobat e Skënderit një njollë të kuqe) Ç'është kjo njollë e kuqe, Skendo?

SKËNDERI — Asgjë, bojë.

SHPRESA — Skendo?!

SKËNDERI — Folë, Shpresa.

SHPRESA — (hesht.)

SKËNDERI — Pse më dukesh kaq e trishtuar?

SHPRESA — Nuk e di. Mendimet ngandonjëherë ma shtrëngojnë kokën kaq shumë sa...

SKËNDERI — (me përkëdhelje) Po përse e mundon veten kot së koti, Shpresa?

35934

~~46996~~

SHPRESA — Mendoj lumturinë tonë.

SKËNDERI — E kush mund ta prekë lumturinë tonë?

SHPRESA — Jo, dua të them se ne e kemi në dorë ta bëjmë më të bukur se ç'është.

SKËNDERI — Dhe do ta bëjmë.

SHPRESA — Unë bisedova me babanë. Ai më tha se ka ndërhyrë që të na dërgojnë për studime në Itali. Kështu që, pas disa vjetësh, ti do të jesh muzikant i shquar, ndërsa unë mësuesë letërsie. Ç'mrekulli, a? Unë do të shkruaj vjersha për dashurinë, kurse ti do t'i kompozosh.

SKËNDERI — (duke i treguar njollën e kuqe) Shpresa! E shikon. Unë jam gjakosur. Pak përpara në shtypshkronjë u rrahëm për vdekje me tre karabinierë që goditën një punëtor.

SHPRESA — U rrahët me karabinierët?!

SKËNDERI — Po, Shpresa. Andaj ne tani nuk duhet të largohemi nga Atdheu, A më kupton?

SHPRESA — Po, sikur ata t'ju qëllonin me armë?!

SKËNDERI — Edhe kjo mund të ndodhte.

SHPRESA — Sa e tmerrshme! Po ç't'u desh ty! Jo, Skendo, ne duhet të nisemi sa më parë.

SKËNDERI — Jo, Shpresa. Ne duhet të qëndrojmë këtu.

SHPRESA — Ne me çdo kusht duhet të nisemi.

SKËNDERI — Ne me çdo kusht duhet të qëndrojmë, Shpresa.

SHPRESA — Ja, Alfredi bëri mirë që shkoi për studime.

SKËNDERI — Por ama të tjerët po kthehen. Edhe Alfredi do të kthehet. Ndryshe s'ka se si të...

SHPRESA — Skendo! Po a nuk të duket ty se në këtë mënyrë mund të priset lumturia jonë?

SKËNDERI — Ne do ta mbrojmë lumturinë tonë. Dhe jo vetëm tonën, Shpresa.

SHPRESA — Tek e fundit unë interesohem për lumtërinë tonë personale. Të tjerët le të bëjnë çfarë të duan.

SKËNDERI — (i habitur nga ky qëndrim) Këte nuk e prisja, e dashur.

SHPRESA — Po, po. Ne duhet të mendojmë më shumë për lumtërinë tonë, Skendo. Kurse ti ke filluar të zihesh me karabinierët.

SKËNDERI — Shpresa! Të lutem shumë merri prapë fjalët që the. Ato s'të përshtaten ty. Në më do, thuaj se tjetër gjë deshe të thuash. Të lutem shumë bëje këte. Bëje këte për hir të dashurisë sonë.

SHPRESA — (e'ndjen se s'foli me takt). Po ç'të keqe ka këtu, Skendo?

SKËNDERI — (i dëshpëruar). Ka, Shpresa, ka. Lumtërinë s'duhet vetëm t'ja kërkojmë njeri-tjetrit, por edhe t'ja japim shoku-shokut. (Sirena e alarmit i ndërpret fjalën Skënderit.)

SHPRESA — Alarm! Hajde të shkojmë, Skendo. (Shpresa del. Skënderi për një moment mбетet si i ngrirë dhe pas pak del andej nga doli Shpresa. Ndërkohë nga ana e kundërtë e skenës, duket prapë një patrullë karabinierësh. Sa largohet ajo, hapet tabloja III)

Tablo e tretë

Mëngjez, Në shtëpi të Skënderit. Një dhomë mobiluar me shumë shije e thjeshtësi. Nëna

po merret me punë shtëpie. Nga shkallët e dhomës tjetër zbret Skënderi, i cili sapo është zgjuar.

SKËNDERI — Mirë mëngjezi, nënë!

NËNA — Po ti pse nuk pushove edhe ca? Sot është e dielë.

SKËNDERI — Të diela s'ka më. Të dielat u prishën, nënë.

NËNA — U prishën të keqen nëna. Po eja të të përqafoj.

SKËNDERI — Po përse gjithë kjo ceremoni?

NËNA — Si përse? Ti ke harruar fare. (e puth) Sot ke ditëlindjen.

SKËNDERI — (e puth nënën.) Rrofsh, moj nënë, rrofsh!

NËNA — Qofsh i lumtur, bir... Zoti të bekoftë.

SKËNDERI — Zoti! Jo, nënë. Nga zoti s'dua bekim. Bekimi tënd më mjafton.

NËNA — Ashtu qoftë. (Duke i dhënë një zarf.) Na, merre këtë letër. E solli Petriti.

SKËNDERI — Petriti? (Hap zarfin).

NËNA — Po. Dhe më tha të marrësh me vete atë plaçkën.

SKËNDERI — Mirë, nënë. (mbaron së lexuari dhe fillon të pregatitet.)

NËNA — (përgatit mëngjezin.) Skendo! Shumë djallë i mirë më duket ai Petriti.

SKËNDERI — Ashtu është, por i vetëm.

NËNA — Si i vetëm, s'ka njeri fare?

SKËNDERI — Një vëlla, që kish, i ra në Spanjë.

NËNA — Në Spanjë? (sikur ja thotë vetes.) I varfëri shqiptar! As për lirinë e të tjerëve nuk e ka kursyer gjakun.

SKËNDERI — Nuk e ka kursyer, nënë. Ndaj sot

unë, Petriti e të tjerë jemi vendosur në një barikadë për të mbrojtur lirinë.

NËNA — (duke e shikuar të birin drejt në sy, dallon në fytyrën e tij lodhje e pagjumësi).

Sa i lodhur që dukesh! Je hequr fare, të keqen nëna. Tani ulu e ha një kafshatë bukë. Ja tek e ke gati. (Skëndëri ulet të hajë, kurse nëna mërr të qepë një këmishë).

SKËNDERI — Po ti, nënë, çfarë po qep ashtu?

NËNA — Një këmishë.

SKËNDERI — (duke shpejtuar në të ngrëuë.) Të kujt?

NËNA — Tëndën! Dua të ta dhuroj për ditëlindje.

SKËNDERI — Nënë! Lëre atë këmishë... Qëndis më mirë një flamur. Flamuri është këmisha e revolucionit.

NËNA — (dëgjon e habitur) Biri im! Ngandonjëherë kur flet kështu... se si më duket! Sikur tmerrohem... sikur e ndjej veten të vetëmuar, sikur më kap frika...

SKËNDERI — Frika, nënë! Po përse?

NËNA — Skendo! Sa e tmerrshme! Ruaju, të keqen nëna. Armiku është i veshur me hekur. A nuk shikoni? Ruaju, të keqen nëna. Unë s'kam gëzim tjetër përveç teje.

SKËNDERI — Mos u merakos, nënë.

NËNA — Po të ftohet çaji.

SKËNDERI — Mbarova së ngrëni.

NËNA — Kaq shpejt?

SKËNDERI — Mbarova. Por do të lutem për diçka.

NËNA — (duke ngritur enët) Për çfarë?

SKËNDERI — (i tregon një shportë të mbushur me fruta.) Meqenë se unë kam një punë me rëndësi, dërgoje gjer te Luani këtë shpor-

të me fruta, sepse ma kanë lënë amanet.
NËNA — Mirë. Ma jep shportën. (merr shportën)
U! Sa e rëndë qenka!

SKËNDERI — Më fal, nënë, po do ta shpërblej.

NËNA — (duke u bërë gati.) Mirë, mirë. Kur të dalësh, çelësin e portës lëre aty sipër...
Mirë u pafshim. (del.)

SKËNDERI — Mirë u pafshim!

NËNA — (kthehet) Skendo! Mos u vono, të keqen nëna. Merr me vete edhe Shpresën dhe hajdeni një çikëz më shpejt. (del.)

SKËNDERI — Mirë, nënë... (me vetvete) Kanë të drejtë nënat e gjora. Duan t'i kenë pranë fëmijët. Por edhe ne s'kemi faj. Për të mbrojtur dashurinë e nënave luftojmë. (në këtë kohë fillon të mbështjellë disa trakte. Pas një pauze dëgjohen të trokiturat e portës. Fsheh traktet dhe hap portën. Te porta duket Shpresa, që mban në dorë librin «Bregë dhe lot». Ajo është e hequr në fytyrë. Të duket sikur e ka humbur freskinë e dikurshme.)

SHPRESA — A mund të hyj?

SKËNDERI — (ftohtë) Hajde!

SHPRESA — Mirë dita, Skendo!

SKËNDERI — Mirë dita.

SHPRESA — (Pas një pauze) Nënë nuk e paske në shtëpi?

SKËNDERI — Vajti diku... Do të kthehet së shpejti.

SHPRESA — Fort mirë... Po pse s'më fton të ulem, Skendo! Kaq kohë që s'jemi parë!

SKËNDERI — Më fal. Ulu.

SHPRESA — (lë librin «Bregë e lot» mbi raft

dhe ulet; sheh kitarën të varur në mur.) Kitarata qenka mbushur tërë pluhur.

SKËNDERI — Po. Ka kohë që s'i kam rënë...

Që kur m'u thye kukulla, s'i kam rënë më.

SHPRESA — (me pahir e përmban veten) Skendo!

Mua më ka zënë malli. Merre, të lutem, kitarën.

SKËNDERI — Nuk mundem. Gjishtërinjtë e mi janë forcuar. Ata e kanë humbur aftësinë e tyre... Ata nuk mund të nxjerrin më tinguj të ëmbël për kukullat. A më kuptoni! Nuk mundem.

SHPRESA — Bëje këtë të paktën për dashurinë.

SKËNDERI — Nuk mundem. A më kuptoni?

SHPRESA — Të kuptoj, Skendo, të kuptoj...

Por... (fshin lotët)

SKËNDERI — Mos më detyroni të fyej dashurinë.

SHPRESA — Dikur edhe unë mendoja kështu. Por jeta paska kaq të papritura...

SKËNDERI — Varet nga si ta kuptosh. Disa e ëndërrojnë jetën ngushtë në mes të luleve, kurse disa të tjera e shohin në mes të njerëzve, në mes të flakëve.

SHPRESA — Ti paske ndryshuar fare, Skendo!...

SKËNDERI — Gjithashtu edhe ti.

SHPRESA — Unë ëndërroja të ishim së bashku, të krijonim familjen dhe të rronim të lumtur.

SKËNDERI — Të lumtur në mes të fatkeqësive dhe të gjunjëzuar para armikut? (nuk e përmban veten.) Pa hidhe pak vështrimin më tej nga praku i shtëpisë, dhe do të shikosh se si vuajnë njerëzit, ndërsa një pjesë pasurohet. Fashizmi po e bën shkrumë e hi At-

- dheun, kurse disa e shikojnë këtë tablo sikur të shihnin ndonjë film zbavitës. Si është e mundur të durosh?
- SHPRESA** — Mjaft. (e papërmbajtur.) Unë e thashë nga dashuria.
- SKËNDERI** — Nga dashuria! Po të jetë kështu, atëhere pse nuk hidhesh në një barikadë me mua?
- SHPRESA** — Kam frikë... Kam frikë për ty, për veten time. Kam frikë për dashurinë, për babanë, për të gjithë kam frikë.
- SKËNDERI** — Po të tjerët çfarë janë, Shpresa? A mos mendon ti se ata nuk dashurojnë, se nuk kanë nëna, baballarë, osë shokë? Si mund të gjykosh në këtë mënyrë, Shpresa? Folë, unë të pyes... Në emër të dashurisë dua të më përgjigjesh.
- SHPRESA** — Mjaft. Mjaft të lutem... Unë nuk mundem. Unë e ndjej veten kaq të lodhur. (çohet.) Lamtumirë, Skendo!
- SKËNDERI** — (e përcjell me keqardhje.) Lamtumirë, Shpresa... E pat dashuria jonë. (Dy pika loti i rrëshqasin ndër faqe.) I fola rëndë...! Sa të forta i ka bërë lufta zemrat tona!... Eh! Shpresa, Shpresa! Nejsë! (merr traktet dhe përgatitet të dalë. Jashtë dëgjoen hapat e një kompanie ushtarësh që shoqërohen nga tingujt e një marshi. Pas pak hyn Alfredi.)
- ALFREDI** — Mirë që të gjeta, Skënder. Thashë se kishe shkuar.
- SKËNDERI** — Për atje po nisem. Ti a je gati?
- ALFREDI** — Dëgjo, Skënder. Unë tamam për këtë çështje erdha.

SKËNDERI — Pse, si është puna?

ALFREDI. — (si me keqardhje.) Unë sonte nuk mund të marr pjesë në djegjen e depos.

SKËNDERI — Gjynah!

ALFREDI — Edhe mua më vjen keq, aq më shumë më se e kam për herë të parë, por s'kam se ç'bëj. Më doli një punë e papritur familjare që s'e lë dot.

SKËNDERI — S'ka gjë. Mos u dëshpëro, Alfred.

ALFREDI — Jo, po më vjen inat.

SKËNDERI — (duke i rënë supit.) Do të kemi plot raste. Por hajde të shkojmë, se do të vonohemi. (Dalin. Pastaj hyn nëna.)

NËNA — Ç'zagushi! Të zihet fryma. I tërë vendi sikur s'ngopet me frymë... Ç'kohë të vështira që erdhën. Se si do të zgjidhet ky lëmsh, zoti e di! Por edhe ai është tërbuar dhe s'di se si të veprjë. (sheh mbi raft librin që ka lënë Shpresa dhe lexon me zë titullin.) «Brëngë e lot!»! Po kjo çdo të thotë! (Troket dëra dhe hyn Besniku. Ky është një fëmijë pak a shumë i rritur.) Hajde Besnik, i bleve?

BESNIKU — (mban në dorë një letër të mbështjellë.) Urdhëroni, zonja mësuese. Brodha në të katër anët e qytetit dhe mezi i gjeta. Të gjitha kushtuan një napolon e gjysmë.

NËNA — Falemnderit, Besnik... Na, prit. (i jep një sheqerkë.) Merre për ditëlindjen e Skënderit.

BESNIKU — U bëftë njëqind vjet... Tani po iki se më presin shokët. Kemi punë.

NËNA — Po ç'punë ke ti? Ti je një fëmijë.

BESNIKU — Edhe ne fëmijët duam të bëjmë diçka për atdheun. Ditën e mirë. (del.)

NËNA — (me habi.) Edhe fëmijët duan të bëjnë diçka! (ulet dhe padashur sytë i venë në mur, ku është varur portreti i të shoqit.) E shikon, Agron? Ti kishe të drejtë kur thoshje se do të vijë koha kur tek ne do të çohen i madh dhe i vogël. Veç ne nënat jemi nëna e na dhëmb shpirti... Ja, sot Skendua ka ditëlindjen dhe nuk është në shtëpi... A e sheh, pra, se sa të vështirë e kam unë pa ty? (Gjatë kësaj kohe herë mbas here troket porta. Hyn brenda kopshtari me një thes të vogël në dorë. Nëna pas një pauze e merr veten dhe çohet.)

KOPSHTARI — Mirë dita, mësuese.

NËNA — Mirë se erdhe, z. Luftar.

KOPSHTARI — S'të shoh shumë të gëzuar. Paske rënë në të thella.

NËNA — Jo. Ashtu kot, se si më erdhi.

KOPSHTARI — Flaki tej mendimet e shumta se të plakin para kohe. Ne duhet të rrojmë apo jo?

NËNA — Por ja që ngadonjëherë...

KOPSHTARI — Gjysma e mijës pesëqind. Nejse. Mësuese...!

NËNA — Po uluni, z. Zuluftar. Unë sot kam ditëlindjen e Skënderit.

KOPSHTARI — Po folë, moj mësuese. (ulet, nxjerr nga xhepi një llullë të punuar me dorë për mrekuulli.) E kam punuar vetë. Le ta ketë Skënderi kujtim nga unë. Të na rrojë për gëzimin dhe lumtërinë tënde dhe të gjithë ne të tjerëve.

NËNA — Të falemnderit shumë, z. Zuluftar.
(e qeras me raki.) Ç'gjë të bukur që keni
punuar! Paskeni duar të arta.

KOPSHTARI — Të arta i kam, por ç'e do kur s'më
kanë dhënë për të ngopur barkun. (ngre
gotën.) Hajde, më jetë të gjatë e gëzime.
Me një nuse tani.

NËNA — Të bëftë mirë.

KOPSHTARI — (pi.) Që thoni ju, zonja mësuese,
këtë zanat e kam mësuar kur kam qenë
marinar. Atëhere, gjatë minutave të lira,
xheku punoja ndonjë gjë të vockël dhe e
shisja kur ndaleshim nëpër skela të ndry-
shme të botës. Pata gdhendur dikur një
violinist të verbër, duke i rënë violinës dhe
pranë tij të bijën — një bukuroshe të mi-
tur, që kërkonte lëshime nga turma. Kjo
punë i bëri përshtypje të madhe një fran-
cezi, i cili më shpërbleu me 1000 franga. Ka
vlluar shampanja atë natë në anije që ç'ke
me të. Pinim dhe këndonim. Gëzimi derdhej
nga kupat! Shokët ngrinin dolli për shën-
detin tim si për shëndetin e ndonjë artisti të
madh! Po ky gëzim që i shkurtër, mbasi, kur
u ktheva në atdhe, atë ma vranë.

NËNA — (që dëgjon me shumë interes tregimin)
Cilin?

KOPSHTARI — Gëzimin!

NËNA — Pse, si ndodhi?

KOPSHTARI — Ndodhi kështu: sapo u ktheva në
atdhe, gdhenda me qejf të madh, si i thonë
fjalës, portretin e Avni Rustemit. Më dolli
një punë e mrekullueshme. Të gjithë mahni-
tëshin kur e shikonin. Por një ditë prej di-

tësh më lajmëruan të marr me vete portretin dhe të paraqitem në xhandarmëri.

— Ti e ke bërë këtë fotografi — më thotë tërë inat një toger me mustaqet gjer te veshët dhe me zë të ngjirur.

— Po, i përgjigjem unë.

— Po pse, nuk gjete njeri tjetër të qesësh në fotografi? — shton dhe ma përplas portretin kokës, duke më nxjerrë me shkelma jashtë. Që prej asaj dite më zbuan nga puna dhe unë i hodha spirancat në kopsht. U bëra kopshtar. Merrem me rritjen e luleve. Ja, pra, zonjë mësuese, ku më shpunë duart e mia të arta. E megjithatë unë pres që me këto duar të bëj diçka. Diçka të bukur që t'u pëlqejë njerëzve.

NËNA — (e habitur.) Sa kenë vuajtur edhe ju z. Luftar.

KOPSHTARI — Se mos vetëm unë. E tërë bota vuan...

NËNA — Mbase do të bëhet më mirë.

KOPSHTARI — Prandaj luftojmë që të mos vdesin ëndërrat, dhe ëndërrave tona armiqtë ua kanë frikën.

NËNA — Frika i ndjekte dhe u shofshin nga faqja e dheut.

KOPSHTARI — Ashtu do të ndodhë.

NËNA — (pas një pauze). Ne luftojmë... ata luftojnë...

KOPSHTARI — Veç me një ndryshim: ne luftojmë me flamur në duar, kurse ata me qefin nën sqetull. Apò s'është kështu?

(ngre gotën.) Gëzuar.

NËNA — Gjaku dhe munda të mos vejë kot pa...

KOPSHTARI — Ky popull tani ka zot, zonjë mësuese. Ndaj është hedhur në luftë i madh e i vogël. (pi.) Me të mirë. (Nëna rishtas i mbush gotën. Në këtë moment bie kongu i orës së murit.) Ou, ora vajti, kurse unë jam akoma këtu. Më mori mendtë rakis. Nuk thonë kot, mendtë s'ti merr. Perëndia po rakis. (ngre gotën me fund dhe çohet.)

NËNA — Po rrini se tani vjen Skendua.

KOPSHTARI — Ai do të vonohet pak.

NËNA — Edhe sot?

KOPSHTARI — Mos u bëni merak. (nxjerr nga thesi disa letra dylli.) Këto jepja Skënderit dhe i thuj se Patrioti u nis për në Bukrinë. Mirë?

NËNA — Po ky Patrioti kush është xhanëm?

KOPSHTARI — Një mekanik që punon së bashku me Skënderin. Por nejtse, se m'u bë vonë. Natën e mirë. Vdekje Fashizmit!

NËNA — Dukuni, z.Luftar. (Nëna shtron tavolinën. Pas një copë here dëgjohet porta.) Urdhëroni, zoti doktor, urdhëroni.

DOKTORI — (duke hyrë.) Mirë mbrëma, zonja mësuese, dhe më falni se po ju shqetësoj në një orë të papërshtatshme.

NËNA — Ju lutem, doktor! Uluni!

DOKTORI — (ulet.) Bah, ç'zagushi! Të zihet fryma.

NËNA — Jashtë vetëtin.

DOKTORI — Me sa duket, do të bjerë shi.

NËNA — Le të bjerë, doktor. Bota ka nevojë të pastrohet. Kohët e fundit ajo sikur është ndyrë shumë. Apo jo? (servir pije.)

DOKTORI — Ju falemnderit, nuk pi.

NËNA — Sot kam ditëlindjen e djalit.

DOKTORI — Nuk pi.

NËNA — (pa ngulmuar). Po ku keni humbur, doktor? Na harruat fare.

DOKTORI — Ç'të bësh, zonjë, nuk na lënë kë sëmuret. Përpiqemi t'ua mbyllim plagët, por ato prapë hapen.

NËNA — Kështu është. Plagët janë si portat. Mirë thonë: t'i vesh gishtin plagës, akoma s'do të thotë se pushoi gjaku.

DOKTORI — Por ka ca plagë që...

NËNA — Që nuk arnohen dot?

DOKTORI — Desha të them për plagët që...

NËNA — Edhe unë për atë e kam fjalën.. Për plagën e madhe që i është hapur Atdheut.

DOKTORI — Nuk më kuptuat. Fjalën e kam gjetkë. Dua të them.

NËNA — Ju dëgjoj.

DOKTORI — Zonjë e nderuar! Ç'bëhet kur të dhëmb shpirti?

NËNA — Ju jeni mjek dhe duhet ta dini më mirë nga unë.

DOKTORI — Këtu s'hyn mjekësia.

NËNA — Atëhere flisni më hapur. Plaga jote trupit të huaj s'i dhëmb.

DOKTORI — Shumë mirë e thatë. Ju jeni nënë dhe, si nënë, më kuptoni drejt. Askush më mirë se prindi dhe veçanërisht se nëna nuk e ndjen dashurinë për fëmijën. Apo nuk është kështu?

NËNA — Ashtu është. Im shoq, lavdi pastë, na tregonte se si njëherë, atëhere kur ai ishte i internuar dhe i detyruar të thyente gurë i vetëmuar diku andej nga Peshkopia, e ëma

i dërgonte një letër, në të cilin i kish futur një cigare të pirë gati deri në fund dhe i shkruante: «Bir! Ja, si kjo cigare po më digjet shpirti dhe mbase do të shuhem nga malli që më ka pushtuar për ty».

DOKTORI — Mjaft prekëse... Zemra e prindit e di se ç'heq. Ajo më solli këtu t'ju lutem për diçka.

NËNA — Flisni, doktor.

DOKTORI — E kam fjalën për Skënderin.

NËNA — (e frikësuar.) Mos i ka ndodhur gjë e ligë?

DOKTORI — Asgjë s'ka ndodhur; mos u shqetësoni.

NËNA — Flisni, doktor, si është puna.

DOKTORI — Fjalën e kam për marrëdhënjet e Skënderit me Shpresën.

NËNA — Çfarë ka ndodhur!

DOKTORI — Asgjë, asgjë. Veçse...

NËNA — Veçse çfarë?

DOKTORI — Si nënë që jeni do t'ju lutesha të ndikonit që ai... Më kuptoni... të heqë dorë nga vajza ime.

NËNA — (e habitur.) Doktor!

DOKTORI — Bëjeni këtë për hir të miqësisë sonë, për hatrin tim. Shpresa është vajza ime e vetme. Më kuptoni.

NËNA — Ju kuptoj!... Edhe unë Skënderin e kam djalë të vetëm.

DOKTORI — Më ndjeni, zonjë...

NËNA — Po ata prej kohësh e duan njeri-tjetrin, doktor.

DOKTORI — E duan, por... por Skënderi ka zgjedhur një rrugë të vështirë.

NËNA — E tillë është jeta.

DOKTORI — Kurse unë dua që ime bijë të jetë e lumtur, të gëzojë jetën.

NËNA — Po pse, vallë unë s'e kam këtë dëshirë!

DOKTORI — (i merr fjalët e nënës si gadishmëri...) Atëhere ndihmomëni.

NËNA — Që të ndahen?

DOKTORI — (Me mirësjellje.) Ju falemnderit që më kuptuat.

NËNA — ... Doktor! Ju e dini se dashuria s'duhet fyer, sepse, po të fyhet, sado pak, njeriut i hapen plagë në shpirt. Dhe plaga e shpirtit është shumë më e padurueshme se sa e trupit. Sa e tmerrshme është kur thonë: «Më dhëmb shpirti». Prandaj shpirti nuk duhet lënduar, nuk duhet fyer.

DOKTORI — (Me nervozizëm) Zonjë! Unë s'kam nevojë të më diktoni moral. Mua më është prishur qetësia familiare... Unë kam ardhur këtu për fatin e vajzës sime. Unë dua që të më lini të qetë, që yt bir të largohet prej saj.

NËNA — Doktor! Ju jeni mjek dhe mjeku ka në jetë një mision fisnik: ai e lehtëson njeriun nga dhëmbjet, kurse tani ju po bëni të kundërtën. E meqë kërkuat ndihmën time, si nënë që jam, ja ku po ju them: mos é fyeni dashurinë, lëreni atë të lirë, ndryshe...

DOKTORI — (çohet tërë inat.) Ju të gjithë... Por di unë se si ta zgjidh këtë çështje. (nis të dalë.)

NËNA — Doktor, harruat kapelën. (Doktori kthehet, merr kapelën dhe largohet tërë nervozizëm)... Jashtë bie shi. (Nëna rregullon ta-

volinën. Pas pak hyn Skënderi i lodhur po i gëzuar.)

SKËNDERI — Mirë mbrëma, nënë.

NËNA — (e dëshpëruar.) Unë t'u luta që sonte, të paktën, të vije më shpejt.

SKËNDERI — (e puth.) Më fal, nënokja ime. Herë të tjera do të jem më i rregullt.

NËNA — Po Shpresa pse s'erdhi?

SKËNDERI — Nuk e gjeta në shtëpi. Kishte vajtur te një shoqe e saj.

NËNA — Mirë, mirë. Ulu më hamë.

SKËNDERI — (bëhet gati dhe shtrohet në tavolinë.) Hë, nënë. Çdo të më thuash ende për ditëlindjen?

NËNA — (duke ngritur dollinë.) Të jesh gjithmonë kështu i mirë... Të uroj shëndet e lumtëri.

SKËNDERI — Urim më të mirë s'ka... Për shëndetin tënd, nënë, dhe të gjithë nënave të tjera që na sollën në jetë. (e puth).

NËNA — (i jep llullën e z. Luftar). Këtë ta dhuron z. Luftar.

SKËNDERI — Ç'gjë e bukur! Po ato plaçkat i sollti?

NËNA — Ja ku janë atje. (Skënderi çohet t'i shohë.)

SKËNDERI — Sa plak energjik që është.

NËNA — Hë se për pak harrova. Ai më tha se ai shoku yt... si i thonë... Patrioti, u nis për në Bukrinë.

SKËNDERI — Ashtu? (me vete) Domethënë u nis.

NËNA — ...Shpresa ka kohë që s'ka ardhur.

SKËNDERI — S'ka ardhur, por...

NËNA — ... Kitara është bërë tërë pluhur. Ti ke kohë që s'i ke rënë.

SKËNDERI — Nuk më ka qëlluar.

NËNA — Merre një herë e na luaj gjëkafshë.

SKËNDERI — Lëre, nënë. Më mirë të bisedojmë.

NËNA — (e merr kitarën dhe ja jep Skënderit.)

Merrja një herë si qëmoti.

SKËNDERI — Po çfarë t'i bie?

NËNA — Një këngë të bukur që të na qetësojë shpirtin. Ja, merrja, p.sh., asaj këngës së kukullave.

SKËNDERI — Kënga e kukullave është për kukulla. Kurse ne na duhen këngë që të shpien drejt fitores. Ja, si kjo:

U ngritëm në bijtë e mjerimit,

Më ëndërra e revoltë në gji,

shpalosëm flamujt e çlirimit,

Mbi vdekjen u sulëm për jet'e liri.

Vëllezër, mbi ne përplasen tallazet,

Po varka drejt bregut lundron,

Tallazet shkumëzohen nga kënga

E kënga si stuhia n'fitore na çon.

NËNA — Bukur, fort bukur. (Në këtë moment shpërthen një plasje e tmerrshme. Flakët duken nga penxheret. Nëna tmerrohet dhe shtrëngohet tek i biri.) Ç'është kjo plasje kaq e tmerrshme, Skendo?

SKËNDERI — Mos u frikëso, nënë. Kjo është vepër e jote e parë për luftën tonë. Shporta me fruta që dërgova sot te Luani kishte mina. Me ato ne sot minuam një depo municioni të fashistëve. Shikoje këtë zjarr të madh. Është vepra jote.

NËNA — Biri im. Sa e tmerrshme! (shtrëngohet fort te Skënderi)

— Bie perdja —

PJESA E DYTË

Tablo IV

Pas ca kohe. Mbledhje në shtëpi të Skënderit. Dalëngadalë po agon. Kur hapet perdja, menjëherë të krijohet përshtypja se të pranishmit, fytyrat e të cilëve ndriçohen nga një fener, janë mbledhur prej disa orësh. Ata kanë diskutuar me zjarr.

SKËNDERI — ... (flet me pasion dhe frymëzim.)

Kështu, pra, shokë, detyrat janë të qarta për gjithsecilin; ato janë të vështira, por të realizueshme për ne që luftojmë në prapavijat e okupatorit. Armiku duhet ta ndjejë veten orë e çast nën goditjet tona. Kjo është porrosia e Partisë. Ajo na këshillon se, që të fitojë lufta jonë, duhet të gjakosim duart. Ndryshe armiku na i pret ato dhe revolucion i dështon. (Të gjithë dëgjojnë me interes të madh.)

KOPSHTARI — Të lumtë goja, Skënder. Mirë e the. Fort mirë bile... Ne nuk harrojmë atë ditë, kur nazistët shtypën me tanks shokët tanë më të shtrenjtë: Flamurin, Shpendin, Sokolin, Margaritën dhe Lalin e vockël. Prandaj armikun nuk duhet ta përkëdhelim, siç

mendon ndokush, por i duhet shpuar koka me plumba që të ndjejë mirë zemërimin e grushtit të proletariatit. Apo nuk është kështu, more shokë... dhe ju shoqe?

TË GJITHË — Ke të drejtë, xha Luftar.

PETRITI — Në luftën tonë duhet të përdorim urrejtjen e masave, gadishmërinë e tyre për të bërë shkumb e hi zaptuesin.

KOPSHTARI — (Çohet.) A e dini se çfarë më panë syt sot, ose, më mirë, dje, para se të vija në këtë mbledhje?

TË GJITHË — Flisni, xha Luftar.

KOPSHTARI — Disa fëmijë, me Besnikun tonë në krye, kishin zënë një qen. Në të dy anët qenit i kishin shkrojtur me gërqele: Hitler kaput. Gjithashtu i kishin vënë në kokë një helmetë, ndërsa në bisht i kishin lidhur dy kuti sardelesh dhe me vrap e ndiqnin nga pas. (Të qeshura.)

AJO — Ç'fëmijë të zgjuar!

KOPSHTARI — Që thoni ju, qeni me të lehura vajti e u fut drejt në komandaturën gjermane, që është këtu afër spitalit...

AI — Përse, që të zinte vendin e Hitlerit? (Të qeshura.) Më fal, xha Luftar, Pastaj?

KOPSHTARI — Pastaj, shokë, ndodhi ajo që ndodhi. Qenin e zbojnë me shqelme dy gjermanë...

AI — Si të pa përgatitur për në partinë naziste. (Të qeshura.)

KOPSHTARI — Por aty shpejt doli një SS, i cili, pasi qëlloi me mashinkë qenin, e drejtoi zjarrin nga fëmijët...

AJO — (e trishtuar.) Vranë kënd?

KOPSHTARI — (me dhëmbshuri të thellë.) Po.

Djalin e vetëm të një marangozi.

AJO — I shoftë Perëndia.

PETRITI — Ne vetë do të hakmerremi... Do të hakmerremi për gjithshka; do të hakmerremi edhe për djalin e vetëm të marangozit dhe nuk do të lejojmë më kurrë që nazistët të bëjnë koleksione me kokat dhe duart e femijëve tanë. (Pauzë.) Shokë, dëshëron të flasë njëri? (Heshtje.) S'ka? Atëhere me kaq mbledhja mbyllet.

DJALOSHI ME KASKETË — (energjikisht.) Kam një propozim.

PETRITI — Folë.

DJALOSHI ME KASKETË — T'ja marrim një, herë ashtu lehtë, shokë, këngës: «U ngritëm ne bijtë e mjerimit». Skendo! Merre kitarën. (Të gjithë këndojnë lehtë, por me afsh djaloshar. Drita fillon të agojë.)

PETRITI — Po agon, shokë. Duhet të shpërndahemi. (Një nga një largohen të gjithë. Mbeten vetëm Skënderi me Petritin.)

SKËNDERI — Petrit! Siç të thashë edhe mbrëmë, çështja e Alfredit më shqetëson shumë. Ai kohët e fundit është hedhur fare në pasivitet. Mendimet i shpreh të paqarta dhe më duket si i frikësuar. — Në mbledhje s'vij dot, — më tha — se e ndjej veten keq.

PETRITI — Mos ka ndonjë hall familjar?

SKËNDERI — Po të ishte kështu, do të ma kish thënë, në një farë mënyre. Pastaj, unë e kam pyetur për këtë, por asgjë!

PETRITI — Po a ke vënë re se me kë shoqërohet?

SKËNDERI — Xha Luftari më tha se e kish ta-

kuar një natë në birrarinë «Vëllazërimi», duke pirë me një farë Simon Leka, që sapo ish liruar nga burgu i Tetovës... Jam interesuar ta hetoj se kush është ky njeri, por akoma ky person për mua mbetet enigmë. (Bisedën e ndërpret nëna.)

NËNA — (duke hyrë) Po bini e merrni një sy gjumë, more djemtë e nënës, se zbardhi dita.

SKËNDERI — (shuan fenerin.) Ne nuk na flihet, nënë. Ti shko shtriu.

NËNA — Tërë natën keni punuar... Nuk është mirë për shëndetin. Pushoni ca.

SKËNDERI — Nënë! Revolucioni nuk duhet të pushojë kurrë.

NËNA — Mirë, more bir, mirë. Por edhe ju duhet të çlodheni ca.

PETRITI — Ne e ndjejmë veten fare mirë, nënë.

SKËNDERI — Ti shko çlodhu... Edhe ne tani mbarojmë.

NËNA — Mirë, mirë. Unë për ju e kam. (del).

PETRITI — Eh, nënat e gjora! Sa të mira janë! Lum ti, Skendo, që ke nënë. Nëna është gjithshka. Pa nënat bota do të ishte si pa diellin... Nejse, ku e lamë fjalën. Hë, tek ai personi. Njerëz të tillë të dyshimtë kanë filluar të duken aty-këtu. Këta janë më të dëmshëm se armiku i veshur me uniformë. Atë e ke ballë për ballë dhe mund ta qëllosh. Por ky që e fsheh kokën si breshkë është më i rrezikshëm. Nazistët po i përdorin shumë këta elementë. Duhet pasur kujdes.

SKËNDERI — Kjo më mundon. Andaj sot kam vendosur të bisedoj shtruar me Alfredin. (Dëgjohej gongu i orës së murit.) Vajti ora.

- Unë tani po shkoj se kam takim me shokun Petrit, kurse ti shtriu ca. (vesh xhaketën.)
- PETRITI — Jo, edhe mua më duhet të shkoj deri te Adriatiku për të marrë ca materiale. Por më përpara...
- SKËNDERI — Hë, po. Ti nesër do të nisesh. Për pak më doli nga mendja. Të lutem shumë, Petrit, i thuaj Arbenit se këto ditë, sapo të ma sjellin, do t'ja nis atë fotografinë.
- PETRITI — Ç'fotografi është ajo?
- SKËNDERI — Një fotografi, ku kemi dalë së bashku me Arbenin në vitin 1942, pasi kryem aksionin e parë, kur vramë atë qenin...
- PETRITI — Cilin?
- SKËNDERI — He, more, atë majorin fashist. Viventi Ranjin.
- PETRITI — Po, po. Më kujtohet.
- SKËNDERI — Veç të lutem, Petrit, mos harro se më ka shkruar disa herë. Dalim tani?
- PETRITI — Dalim, por desha të të them diçka.
- SKËNDERI — (i interesuar.) Folë, përse e ke fjalën?
- PETRITI — Për Shpresën.
- SKËNDERI — Ouu! Ajo punë ka marrë fund.
- PETRITI — Jo, nuk është ashtu si...
- SKËNDERI — Mos ma zerë në gojë, të lutem. Ç'ish për t'u bërë u bë.
- PETRITI — (me urtësi.) Skendo! Ti s'ke të drejtë.
- SKËNDERI — Si s'paskam të drejtë?!
- PETRITI — Të sillesh në këtë mënyrë! Ajo...
- SKËNDERI — (që ka humbur durimin.) Të lutem, Petrit!.. Tek e fundit, kjo është çështje personale!
- PETRITI — Prit, mos merr zjarr!

SKËNDERI — (me përçmim.) Po, po, personale.

Kështu si të them unë.

PETRITI — (nuk përmbahet.) Por ama ne, tani, nuk i përkasim vetëm vetes sonë. Pastaj Shpresa...

SKËNDERI — Ç'më flet, Petrit. Sikur nuk e di ti...

PETRITI — Dëgjomë mua një herë...

SKËNDERI — S'kam ç'të dëgjoj! Zemra është si qelqi: po të ra nga dora thyhet.

PETRITI — Aty ta kam, Skendo! Mos e lërë të bjerë. Shpresa është jona, jotja. Ajo në fillim, si disa të tjera, u frikësua, por tani...

SKËNDERI — Nuk është e mundur!

PETRITI — Ki pakëz durim!

SKËNDERI — Po të ishte kështu, mbrëmë atë do ta kishim pasur në mes nesh.

PETRITI — A e di ti se, pasi ka ikur nga burgu, shoku Shpend, është shëruar në shtëpinë e tyre?

SKËNDERI — Gjepura!

PETRITI — Po, po. Kështu është. Gjynah që e morëm vesh kaq vonë.

SKËNDERI — Petrit!

PETRITI — Ajo ka ndikuar te doktori. Ata të dy kanë bërë një shërbim të madh, Skendo! Na shpëtuan një shok.

SKËNDERI — (i habitur.) Kjo më duket e pabesueshme!

PETRITI — Por fatmirësisht e vërtetë. Për këte më foli vetë shoku Shpend në Bukrinë, pak përpara se të nisesha për këtu. Pastaj unë ja tregova historinë...

SKËNDERI — (mjaft i gëzuar dhe i habitur.) Pet-

rit! (e puth.) Për fjalë të nderit, unë do të çmendem! Do të çmendem, të them. (i hidhet në qafë)

NËNA — (duke hyrë, e sheh këtë skenë.) Hej rini, rini!

SKËNDERI — Nënë! (e qafon dhe e vërtit.)

NËNA — Mos, mos se më merren mendtë. (pasi ulet në kolltuk.) Për pak m'i theve brinjët, mor i uruar!

SKËNDERI — Kam vendosur të çmendem, nënë!

NËNA — (Petritit.) Po ky ç'pat kështu? Papritur e pakujtuar!

PETRITI — I ka hypur! Ç'ti bësh!

SKËNDERI — Po, po, vendosa. Hajde të dalim, Petrit. (e puth nënën)

NËNA — Po ç'ka ndodhur, bijt' e mi?!

PETRITI — Do ta merrni vesh, nënë. Ditën e mirë. (dalin.)

NËNA — Mirë ardhshi. (e buzëqeshur.) Rini! (çohet të kërkojë librin.) Oj sa më dhëmbin brinjët. (kërkon librin.) Ku ta kem lënë atë libër. (kërkon dhe gjen librin «Brenjë dhe lot», lexon.) «Brenjë dhe lot». Prapë ky i flamosur. Po ç'djall të solli këtu? (e hedh tej dhe vazhdon të kërkojë.)

BESNIKU — Mësuese! Erdha unë.

NËNA — Ja, këtu i ke gati. (i jep një thes të vockël.) Ndërsa romanin «Nëna» i thuaj Dritës se ja shpie vetë.

BESNIKU — Mirë. Vdekje Fashizmit! (del.)

NËNA — Liri Popullit! (fillon të rregullojë dhomën.)

KOPSHTARI — (duke hyrë.) Mirë dita dhe Vdekje Fashizmit zonja, shoqja mësuese.

NËNA — Hajde Luftar. Uluni.

KOPSHTARI — Skënderi doli?

NËNA — Po.

KOPSHTARI — Po ti, moj e uruar, mbete duke pastruar shtëpinë.

NËNA — Ç'të bësh. Punët e shtëpisë s'kanë të mbaruar. Po ulu, de... Nga ishe kështu?

KOPSHTARI — Nisa me një fshatar për në shtab të brigadës disa materiale, si dhe flamujt që ke qëndisur ti.

NËNA — I shkathët je, zoti, pthu, shoku Luftar!

KOPSHTARI — Desha të veja edhe vetë dhe të mos kthehesha më kësaj radhe, por meazallah, i mbushet mendja Skëndos? «Pse të gjithë partizanë do të vemi? Po këtu në qytet kush do të luftojë ballistat?» — thotë...

NËNA — Mirë thotë. (merr xhezven e kafesë.)

KOPSHTARI — Nejse, ndëgjo mësuese. Unë kafe s'dua. Më jep më mirë një raki të ngroh pakëz stomakun, se s'kam kohë të rri.

NËNA — E ku do të vesh tani? (i mbush gotën.)

KOPSHTARI — Unë erdha për një punë të vokël, personale, si të thuash.

NËNA — Për çfarë?

KOPSHTARI — (ngre gotën.) Që thua ti, mësuese, unë kam vendosur të martohem.

NËNA — Si?

KOPSHTARI — Po, po. Mos u çudit. Kam vendosur të martohem. Por, hëpërhë, mos i thuaj gjë Skëndos, se këta të rinjtë t'i venë te neqetë pas.

NËNA — Lëri shakatë, Luftar.

KOPSHTARI — Jo, e kam me tërë mend... Pse? Përderisa e tërë bota martohet, edhe unë

dua të martohem. Pse, s'kam unë të drejtë të martohem?

NËNA — Mirë xhanëm, mirë...

KOPSHTARI — Kam gjetur një nuse të mirë. Pak si të kaluar nga mosha, por të mirë. T'i këpusësh kokën... Ti bile mund ta njohësh. Është ajo italianka; ajo, moj, që ju çmend i shoqi ditën e 28 Nëntorit nga frika se mos demonstruesit do t'i futeshin në shtëpi e ta vrisnin... E mirë është, ë? Për t'i marrë kokën. (ngre gotën.) Hajd, gëzuar.

NËNA — (që s'di se çfarë qëndrimi të mbajë)...

Po tani, Luftar, sikur s'është koha... dhe...

KOPSHTARI — (e kupton se e tepëroi.) Jo, moj mësuese, se bëj shaka. Vate martesë jonë. Unë jam martuar një herë. Nusja ime është Lufta nacional-çlirimtare.

NËNA — Kurse mua më ngriu gjaku. Thashë... Edhe këto shakatë tuaja, Luftar...

KOPSHTARI — Janë pa kripë do të thuash... Hajde t'i pastrojmë me raki. (ngre gotën.) Gëzuar, mësuese.

NËNA — Të bëftë mirë.

KOPSHTARI — (nxjerr një copë basmë të mbështjellë me kartë.) Kam blerë këtë copë, mësuese. Do të të lutesha të ma bësh një këmishë të mirë.

NËNA — (duke parë copën.) Ti e din, Luftar, se unë prej kohësh nuk qep më këmishë. Po-
thuajse kam harruar. Por ty do të ta qep.

KOPSHTARI — Ashtu të lumtë. Masën ti e di. Nr. 40 (çohet.) Bëje pak si shpejt, mësuese, se pa këmishë s'i dal dot përpara asaj italiankës. (Qeshin.) Tani shkova. Ditën e mirë.

(del.) (Mësuesja vazhdon të rregullojë dhomën.) (Pas pak hyn Shpresa.)

SHPRESA — (duke hyrë.) Mësuese!

NËNA — (e habitur.) Shpresa?! Apo më bëjnë sytë!

SHPRESA — Unë, mësuese, unë.

NËNA — (e mallëngjyer) Sa mirë bëre! Po ulu, de. (Shpresa ulet.) Si je më shëndet, moj bijë? A të dhëmb më koka?

SHPRESA — Jo. Tani e ndjej veten më mirë.

NËNA — Po babai si është?

SHPRESA — Është ca i lodhur, por syzet i ka hequr fare. Thotë se «tani shoh më mirë pa syza».

NËNA — (duke marrë diçka për të qerasur Shpresën.) Kaq të kam pritur!

SHPRESA — (që ka përqëndruar vështrimin te kitarë) Si thatë?

NËNA — Thashë se më mori malli. U bë kaq kohë. (e qeras.)

SHPRESA — Skendua si gjithmonë s'është në shtëpi.

NËNA — Ai ka shumë punë.

SHPRESA — Lufton.

NËNA — Kështu erdhën kohët. Të gjithë luftojnë.

SHPRESA — Të gjithë... veç ai qëndron në ballë. Në ballë është më vështirë.

NËNA — Puna është të mos mbetesh prapa.

SHPRESA — Kështu thotë edhe babai. Por në ballë, kjo është ç'është! «Nuk mjafton vetëm të urresh armikun, por dhe ta asgjësosh».

NËNA — Shpresa, ti...!

SHPRESA — Këto janë fjalët e Shpendit, të një komunisti që babai ja shkëputi nga duart vdekjes.

NËNA — Doktor!

SHPRESA — Po. Tani babai mbahet nën vrejthe.

Ai pas çdo tri orësh është i detyruar të paraqitet në Gestapo. (Në këtë moment, duke lebetitur, hyn në skenë Besniku.)

BESNIKU — Mësuese! Mësuese! Ku është Skënderi! Dua një bombë!

NËNA — Ç'është, ç'ke, të keqen nëna?

BESNIKU — Gjermanët dhe ballistët më vranë babanë!

NËNA — Babanë!

SHPRESA — Babanë!

NËNA — O Zot, ku i ke sytë? A nuk sheh se ç'bëhet?! (me sy të përlotur përkëdhel Besnikun.) Bëju burrë, të keqen nëna... Partizanët do të marrin hak për babanë tënd... Hesht të keqen nëna. Armiqtë i bëjnë gjithë të zezat, prandaj janë armiq. (me pathos.) Por jo. Ne nuk do të lejojmë. Nuk do të lejojmë më kurrë të shuhet gazi i fëmijëve, shpresat e tyre. (Dëgjojen këmbanat e kishës së qytetit).

BESNIKU — A dëgjon, mësuese? Po bien këmbanat. Pas pak babanë do ta përcjellin. (papritur thërret:) Dua një bombë... Dua një bombë! Dua të hakmerrem! (del me vrap. Tingujt e kamberave shtohen.)

NËNA — Besnik! Besnik! Ku vete, Besnik! Prit! (i vihet pas. Shpresa mbetet në skenë, si e shushatur.)

SHPRESA — Sa e llahtarshme! (Kamberat bien më fort.) Po, Shpend! «Nuk mjafton vetëm të urresh armikun, por dhe ta asgjësosh»... Kjo është rruga! (del. Pas një pauze, në skenë hyn Skënderi dhe Alfredi.)

SKËNDERI — Ç'sinfoni e trishtuar kjo e kambanave të qytetit tonë!

ALFREDI — Dhe sa fort që bien...! Kush të ketë vdekur vallë?

SKËNDERI — Një njeri!. Kambanat lajmërojnë vdekjen e njerëzve. Ne do t'i bëjmë ato që paskëtaj të lajmërojnë fitoret e tyre.

ALFREDI — (sikur flet me vete.) Sa vështirë që është!

SKËNDERI — Vështirë! T'i thuash ndal vdekjes është vështirë. Por jo e pamundur... Ulu, Alfred. (i jep cigare dhe, mbasi ja ndez, i mbush një gotë. Alfredi i mendueshëm ka tretur vështrimin diku.) Ç'mendon ashtu, Alfred?

ALFREDI — Asgjë. Po shoh kitarën... Se si m'u kujtuan ato ditë plot këngë që kalonim dikur... Ti me Shpresën dhe...

SKËNDERI — Ato ditë vanë e shkuan. Të tjera erdhën.

ALFREDI — Ashtu është. Vanë e shkuan... Tani më për dashurinë s'këndojmë dot, tani...

SKËNDERI — Përkundrazi. Mu si sot më kujtohen fjalët e shokut Petrit, që tha në një takim: «Ne kemi nevojë t'i këndojmë jo vetëm luftës sonë, por edhe dashurisë. Me dashurinë tonë të fortë ne do ta mposhtim armikun».

ALFREDI — Po kur është i madh armiku?

SKËNDERI — Atëhere këngët duhet të jenë më të fuqishme. Kënga është si flamuri. Ajo të prin. Kjo të shpie përpara. Dhe kur ate e këndojnë revolucionarët, ajo pret më shumë se shpata, rreh më larg se plumbi.

ALFREDI — Më pëlqen optimizmi yt. Por zjarri me kartë nuk mbështillet.

SKËNDERI — Alfred! Le t'i hapim letrat... Ti më duket se kohët e fundit je stepur... ku e ke hallin? Çfarë të mundon?

ALFREDI — E ardhmja e Atdheut... A nuk të duket ty se ne kohët e fundit nuk po veprojmë si revolucionarë, por si rebelë.

SKËNDERI — Si rebelë! Ne si rebelë! Nga ç'pikëpamje?

ALFREDI — Nga pikëpamja e qëndrimit tonë ndaj masave patriotike... Ndaj ballistëve, për shembull.

SKËNDERI — Folë, folë!

ALFREDI — Ne në vend që t'i afrojmë ata dhe t'i nxisim për luftë të përbashkët kundër të njejtit armik, i luftojmë ata si armiq dhe shkakëtojmë kështu vëllavrasjen. Gjakderdhje...

SKËNDERI — Dhe këte e thua ti! Po sa e sa herë Partia u ka bërë thirrje këtyre qelbësirave, që të kthehen në rrugë të drejtë, revolucionare? Kurse ata zgjodhën, si më të mirë, rrugën e tradhëtisë, rrugën e bashkëpunimit me armikun... A nuk më thua: kush djeg e vret popullin, ne apo ata? Kush u derdh plumb të shkrirë në gojë komunistëve dhe patriotëve tanë që dergjen ndër burgje e kampe përqëndrimi, ne apo ata!... Folë, pse hesht?

ALFREDI — Po ti prit të shpjegohem. Pse inatosesh.

SKËNDERI — Si të mos inatosem, kur ti luftën dhe hakmarrjen tonë e quan rrebelizëm? Si

të mos inatosem kur ti na këshillon të bashkëpunojmë me armikun? Kjo është gjuha e oportunistëve, e tradhëtarëve, Alfred! Për ta, ti e di fare mirë, ne kemi vetëm një përgjigje — plumbin ballit.

ALFREDI — Kjo s'është e vetmja rrugë.

SKËNDERI — Tjetër rrugë lufta jonë nuk njih.

ALFREDI — Ky qëndrim i ka trëmbur një pjesë të intelektualëve të ndershëm.

SKËNDERI — Frikacakët po... Por ata janë pakica. Tek e fundit, ne jemi me popullin.

ALFREDI — Mirëpo populli është i paditur, anal-fabet. Nesër kur të çlirohet Shqipëria, këtë popull inteligjenca do ta udhëheqë në ndërtimin e Atdheut, që është bërë shkumb e hi.

SKËNDERI — Sa pak e njih popullin tonë... Ky popull po bën revolucion. Dhe një popull që bën revolucion, është i aftë për gjithshka.

ALFREDI — Kjo i përket së ardhmes.

SKËNDERI — Edhe në revolucionin nuk e bëjmë për të fituar të drejtën e një frymëmarrjeje sot, por për të siguruar të ardhmen e lumtur nesër.

ALFREDI — Për ç'lumtëri po flasim, kur ne me veprimet tona i nxisim gjermanët që për çdo ditë të na djegin, t'i shtojnë masakrat e tyre e të mos na lënë asgjë veç eshtra, kufoma dhe gërmadha?

SKËNDERI — Të kuptoj!... Tani e kam fare të qartë... Sipas mendimit tuaj, ne duhet të rrimë duar kryq.

ALFREDI — Jo, por të mos i egërsojmë ata.

SKËNDERI — Dhe të presim që nazistët të larë duarve vetë dhe këto luftra të mëmë ha të

lëna, të na i dorëzojnë nesër, me ceremoni.
Kësaj i thonë kërcen prifti nga belaja...
(me nervozizëm). Kush t'i ka futur në kokë
këto mendime? (e mbërthen për fyti.) Ti
tani do të m'i thuash të gjitha, një nga një.
Të gjitha këtu pa luajtur nga vendi.

ALFREDI — (me sy të zgurdulluar.) Skënder! Ç'bën
kështu? U marrose?

SKËNDERI — Ose do m'i thuash sot të gjitha,
ose përndryshe...

ALFREDI — Lëshoma, Skendo, lëshoma. Unë...

SKËNDERI — Folë të them, se ta mora shpirtin.

(Hyn nëna.)

NËNA — Ç'bëni kështu? Skendo, lëshoje.

SKËNDERI — (e përplas në divan.) Qelbësirë!

NËNA — Po ju sikur të jeni armiq e jo shokë!

ALFREDI — Ne po bisedojmë, kurse ai...

SKËNDERI — (tërë inat) Falëndero nënën, pa përn-
dryshe...

NËNA — (autoritare.) Skendo!

ALFREDI — E shikon si hidhet? S'të le as të
arësyetosh.

SKËNDERI — Ç'farë arësye kërkon ti, mor...

NËNA — Pushoni! Turp të ken! Turp. Tani
kur ne duhet të jemi më të dashur e të
lidhur me njëri-tjetrin, ju grindeni sikur...

ALFREDI — Por unë...

SKËNDERI — Nënë! Ti nuk...

NËNA — Heshtni... (Pauzë.) Pak përpara përcu-
allëm për në banesën e fundit babanë e
Besnikut.

SKËNDERI — Vdiq!

NËNA — Jo, Jo. E vranë. Gjermanët dhe ballis-
tët e vranë.

SKËNDERI — (Alfredit.) A dëgjon ti? Gjermanët dhe ballistët e vranë.

ALFREDI — Më fal, mësuese. (çohet.)

SKËNDERI — Jo, rri. Rri të mësosh mbi veprat e gjermanëve dhe ballistëve.

ALFREDI — Unë po largohem. (del.)

SKËNDERI — Prapa diellit të vesh.

NËNA — Asgjë s'kuptoj! Ç'ka ndodhur midis jush?

SKËNDERI — Ai, nënë, ka tradhëtuar, me sa duket.

NËNA — Ka tradhëtuar!? (Troket dera.) Dikush është. (shkon të hapë derën.) Hajde, Shpresa, hajde! (Skënderi mbetet si i shtangur.)

SHPRESA — Mirë mbrëma, nënë! Mirë mbrëma. Skendo!

NËNA — Sa mirë bërë që erdhe! (e qafon.)

SHPRESA — Unë erdha, nënë... Skendo! Unë vendosa... Unë s'mund të jetoj pa ty. Unë nuk kthehem më. Unë.. erdha për gjithmonë.

SKËNDERI — Me të vërtetë?

SHPRESA — Po, Skendo!

SKËNDERI — (nuk e zë vendi.) Shpresa...! Nënë! Shpresa ka ardhur për gjithmonë... Ajo nuk kthehet më. A e kupton ti ç'do të thotë të mos kthehesh?

NËNA — (mjaft e gëzuar.) Mirë, mirë e kuptoj... Hajde de, ç'më rri këshu si mume. Përqafohuni... (i merr për dore.) Hajde, mos u turpëroni. (Ata qafohen.) Qofshi të lumtur. Kështu erdhën kohët, dashuri e luftës. (Dëgjohet motivi i sonatës së Betovenit).

SKËNDERI — Po... Dashuri e luftës? Por pas

kësaj lufte është fshehur lumtëria jonë...
Shpresa! A e shikon ti lumtërinë?

SHPRESA — E shoh, Skëndo, e shoh. Ja tek është,
atje në mes flakësh e veshur me fustan të
bardhë nusërie.

SKËNDERI — Ajo na pret, Shpresa.

— Bie perdja —

Tablo e pestë

Në Gestapo. Zyra e kolonelit Otto. Ajo komunikon nga e djathta me dhomën e torturave dhe nga e majta me sallonin. Në mur, përveç portretit të Hitlerit, pak më poshtë, është varur një automatik, një helmë dhe një kitarë. Roberti (një rreshter i ri nga mosha), lexon letrën që ka pregatitur për të ëmën).

ROBERTI — ...Ka një muaj që na sollën këtu nga fronti rus një shef të ri, berlinez, Otto quhet. Thonë se, kur ka qenë në Ukrainë, ka pushkatuar me dorën e tij vetëm çifutë më tepër se njëqind. Kur erdhi këtu në Shqipëri, ka shpikur metoda të reja çfarosjeje: Të burgosurit e dobët fizikisht i detyron të thyejnë shishe dhe të ecin zbathur mbi xhame. Pastaj, në këmbët e çara, u fut kripë. Sidoqoftë, nënë, le t'i lëmë këto historira. Në fund të fundit për ty nuk janë dhe aq zbavitëse.

E dashura nënë! Ti më pyesje se kur do të vija me leje. Ku ta di unë? Luftë i thonë. Madje, me sa kuptoj unë, këtu e ndjejmë veten për çdo ditë më pak të siguruar... (Dëgjohet zëri i Ottos. Roberti e

fsheh letrën, rregullohet dhe merr drejtqëndrim. 'Otto hyn sëbashku me Lejtnantin (togerin) Ervin).

OTTO — (shumë nervoz.) Pardje ata plaçkitën dhe dogjën kolonën tonë që nisëm për në Qytet. Kurse mbrëmë, përpara hundëve, na vranë dhjetë ushtarë! Kjo është e padurueshme! (Robertit.) Po ti ç'më rri ashtu si shtyllë telefoni? Dil jashtë!

ROBERTI (merr drejtqëndrim.) Si urdhëroni, herr Oberst. Të dal jashtë. (del.)

OTTO — Kjo është fyese për ushtrinë ngadhnjimtare të Hitlerit që i ka kallur datën tërë botës...! Dëgjo këu, Lejtnant! Unë dua që brenda njëzet e katër orëve të asgjësohet i tërë njesiti, përndryshe do t'ju pushkatoj.

ERVIN — (merr drejtqëndrim.) Hajl Hitler! I shërbej Gjermanisë së madhe.

OTTO — Mos i kurseni plumbat. Vrisni dhe arrestoni sa të mundni.

ERVIN — Her Oberst! Ne pothuajse e kemi pushkatuar dhe arrestuar tërë Shqipërinë. Por ajo prapë ngrihet.

OTTO — (me përçmim.) Ngrihet, ngrihet! Çdo të thotë ngrihet?... (mbush gotën me raki rrushi.)

ERVIN — Të gjithë kanë dalë partizanë. Në qytet s'ka mbetur njeri veç pleqve dhe fëmijëve.

OTTO — Të pushkatohen. Këta të gjithë janë bolshevikë. (ngre gotën e rakisë.) Këta maskarenj edhe shnapsin e kanë të fortë... Ulu, Lejtnant, ulu, (i jep një cigare.) Të shohim se çfarë do të na nxjerrë nga goja kjo pëllumbeshë.

ERVIN — Cila?

OTTO — E bija e atij doktorit, që ka mbaruar në Vjenë.

ERVIN — Héé, po! Thonë se babai i saj ka mjaft xhevahire...

OTTO — (sikur i tërheq vëmendjen.) Lejtnant...? Me sa jemi informuar, ai është jo më pak i rrezikshëm se të tjerët!

Ervin — Ju dëgjoj, herr Oberst!

OTTO — (duke trokitur me të gotën e rakisë.) «Mos ki turp t'i gjakosësh brinjët robit» thuhet në bibël.

ERVIN — (qesh). Ha, ha, ha, ha... Ta gudulisësh me bajonetë...

OTTO — Mua një gjë më habit, Lejtnant, ku e gjen forcën të luftojë ky popull? Ç'e shtyn! I vogël, i pangrënë, i paarmatosur. E, megjithatë, lufton!

ERVIN — Përpara se ta varrosja të gjallë Kop-shtarin, herr Oberst, atë plakun që e qëlluat me kamxhik surratit, i bëra këtë pyetje. E dini si m'u përgjegj? «Urrejtja për armikun. Dashuria për Atdheun na bën të luftojmë» — më thotë.

OTTO — Dhe si vdiq?

ERVIN — Krenar!

OTTO — (Çohet me nervozizëm. Ervini mban drejt-qëndrim.) Djalli ta marrë. Sikur t'i kishim kaq të vendosur të gjithë ushtarët, ne me kohë do të vallëzonim Shtrausin mbi kurri-zin e botës, (i bie ziles. Hyn Roberti.)

ROBERTI — Jam nën urdhërat tuaja, herr Oberst.

OTTO — Ç'bën Hansi akoma? Pse s'e sjell atë. Ikë thujt shpejt.

ROBERTI — Si urdhëron, herr Oberst. (hyn në dhomën e torturave.)

OTTO — Lejtnant! Që ky popull të mos ngrejë më krye duhet djegur.

ERVIN — Si urdhëron, herr Oberst. Duhet djegur. (bie zilja e telefonit. Me shenjën e Ottos ai merr telefonin.) Halo... Lejtnant Ervin... Këtu është. (Ottos.) Majori Lybke ju kërkon.

OTTO — (Në telefon.) Gueriflet? Kë vranë... Komandantin e xhandarmërisë! Me kë? Me spiunin Nr. 2! Po cili është ky? Alfredi! A, po! Ky qe i çmuar për ne... Në djall të venë. (mbyll telefonin.) Këta spiunë duhen zhdukur të gjithë. Përderisa ata sot tradhëtojnë bashkatdhetarët e tyre, nesër fare mirë mund të na tradhëtojnë edhe ne. A më kupton, Lejtnant?

ERVIN — Ju kuptoj fort mirë, herr Oberst... (Në këtë moment N/Togeri Hans me Robertin sjellin Shpresën. Nga pamja ajo të krijoj përshtypjen se torturat e kanë rraskapitur. Por ajo përpiqet ta mbajë veten. Nuk epet.)

OTTO — (me urtësi.) Si e ndjeni veten, zonjë?

SHPRESA — Siç më shihni, kolonel. Fare mirë.

OTTO — Ju shqiptarkat jeni shumë krenare.

SHPRESA — Kurse ju nazistët tepër barbarë. (Hansi ngre dorën për ta qëlluar.)

OTTO — Hans...! Ulu, vajzë... (në mënyrë provokuese.) Sot ishte tek unë babai yt.

SHPRESA — (Sa nuk i merren mendtë) Babai!

OTTO — Po. Ai m'u duk njeri shumë i arësyeshem dhe i kulturuar. Unë i premtova atij se do t'ju liroj, bile që sot, po të qe se ju do të na thoni, të paktën, se ku është strehuar

kryetari i njesitit. Asgjë më tepër. Të tjerët i dimë.

SHPRESA — Asgjë më tepër?

OTTO — Vetëm kaq.

SHPRESA — Mirë, jua them. Meqenë se të tjerët i dini, po jua them. Por a do ta gjeni vallë?

OTTO — Vetëm një fjalë, për të tjerat mos u...

SHPRESA — Kryetarin e njesitit e mban populli.

OTTO — Po kush konkretisht?

SHPRESA — Populli? Populli është i madh. Pyeteni atë. Ai do t'ju përgjigjet.

OTTO — (në kulmin e nervozizmit, i bie me grusht tavolinës; por shpejt e përmban veten.) Burri yt i dashur ju pret në shtëpi. Ai na i tha ç'kish për të thënë.

SHPRESA — Kolonel! Unë nuk e shkëmbej lirinë me dashurinë.

OTTO — E gjora vajzë! Heroizmi yt s'pi ujë. Ju keni mbetur vetëm.

SHPRESA — Edhe i vetëm mund të luftosh kur e di përse.

OTTO — Por ç'kuptim ka të luftosh kur lufta juaj tashmë ka marrë fund?

SHPRESA — (pasi i hedh një vështrim portretit të Hitlerit.) Kjo duket. Prandaj Adolf Hitleri na qenka kaq i gëzuar. (Kur përmendet emri i Hitlerit të gjithë ofecerët marrin drejtqëndrim.)

HANSI — (si i xhindosur dhe i fyer.) Herr Oberst! Ma lini mua në dorë, pa di unë si ta bëj të flasë këtë bushtër.

OTTO — Vajzë! Mos përbuzni bukurinë tuaj...

SHPRESA — (ironizon.) Ju falem nderit për kujdesin, kolonel.

ROBERTI — Si urdhëron, herr Oberst. (hyn në dhomën e torturave.)

OTTO — Lejtnant! Që ky popull të mos ngrejë më krye duhet djegur.

ERVIN — Si urdhëron, herr Oberst. Duhet djegur. (bie zilja e telefonit. Me shenjën e Ottos ai merr telefonin.) Halo... Lejtnant Ervin... Këtu është. (Ottos.) Majori Lybke ju kërkon.

OTTO — (Në telefon.) Guerilet? Kë vranë... Komandantin e xhandarmërisë! Me kë? Me spiunin Nr. 2! Po cili është ky? Alfredi! A, po! Ky qe i çmuar për ne... Në djall të venë. (mbyll telefonin.) Këta spiunë duhen zhdukur të gjithë. Përderisa ata sot tradhëtojnë bashkatdhetarët e tyre, nesër fare mirë mund të na tradhëtojnë edhe ne. A më kupton, Lejtnant?

ERVIN — Ju kuptoj fort mirë, herr Oberst... (Në këtë moment N/Togeri Hans me Robertin sjellin Shpresën. Nga pamja ajo të krijon përshtypjen se torturat e kanë rraskapitur. Por ajo përpigjet ta mbajë veten. Nuk epet.)

OTTO — (me urtësi.) Si e ndjeni veten, zonjë?

SHPRESA — Siç më shihni, kolonel. Fare mirë.

OTTO — Ju shqiptarkat jeni shumë krenare.

SHPRESA — Kurse ju nazistët tepër barbarë. (Hansi ngre dorën për ta qëlluar.)

OTTO — Hans...! Ulu, vajzë... (në mënyrë provokuese.) Sot ishte tek unë babai yt.

SHPRESA — (Sa nuk i merren mendtë) Babai!

OTTO — Po. Ai m'u duk njeri shumë i arësyeshem dhe i kulturuar. Unë i premtova atij se do t'ju liroj, bile që sot, po të qe se ju do të na thoni, të paktën, se ku është strehuar

kryetari i njesitit. Asgjë më tepër. Të tjerët i dimë.

SHPRESA — Asgjë më tepër?

OTTO — Vetëm kaq.

SHPRESA — Mirë, jua them. Meqenë se të tjerët i dini, po jua them. Por a do ta gjeni vallë?

OTTO — Vetëm një fjalë, për të tjerat: mos u...

SHPRESA — Kryetarin e njesitit e mban populli.

OTTO — Po kush konkretisht?

SHPRESA — Populli? Populli është i madh. Pyeteni atë. Ai do t'ju përgjigjet.

OTTO — (në kulmin e nervozizmit, i bie me grusht tavolinës; por shpejt e përmban veten.) Burri yt i dashur ju pret në shtëpi. Ai na i tha ç'kish për të thënë.

SHPRESA — Kolonel! Unë nuk e shkëmbej lirinë me dashurinë.

OTTO — E gjora vajzë! Heroizmi yt s'pi ujë. Ju keni mbetur vetëm.

SHPRESA — Edhe i vetëm mund të luftosh kur e di përse.

OTTO — Por ç'kuptim ka të luftosh kur lufta juaj tashmë ka marrë fund?

SHPRESA — (pasi i hedh një vështrim portretit të Hitlerit.) Kjo duket. Prandaj Adolf Hitleri na qenka kaq i gëzuar. (Kur përmendet emri i Hitlerit të gjithë ofecerët marrin drejtqëndrim.)

HANSI — (si i xhindosur dhe i fyer.) Herr Oberst! Ma lini mua në dorë, pa di unë si ta bëj të flasë këtë bushtër.

OTTO — Vajzë! Mos përbuzni bukurinë tuaj...

SHPRESA — (ironizon.) Ju falem nderit për kujdesin, kolonel.

OTTO — Për herë të fundit po ju them, tregoni. Ndryshe do t'ju zhduk në mënyrën më të shëmtuar.

SHPRESA — Ju mua mund të më vrisni. Por Partinë dhe popullin tim nuk mund ta zhdukni kurrë.

OTTO — (e qëllon Shpresën.) Merre, Hans.

SHPRESA — (e pështyn në surrat) Pthu, kafshë.

OTTO — Hans! Nxirre jashtë, djalli ta marrë. (Hansi dhe Roberti e nxjerrin Shpresën nga hyrja e majtë. Otto duke fshirë surratin.) E, Lejtnant! E pe?

ERVIN — Si urdhëron, herr Oberst, e pashë.

OTTO — Ja ç'është dashuria e tyre për komunizmin. Ajo e tha qartë. «Partinë dhe popullin tim nuk mund ta zhdukni kurrë»

ERVIN — Pikërisht ashtu tha, herr Oberst. «Fjala e gjatë bën ditën e shkurtër» — thonë shqiptarët.

OTTO — Nuk thonë keq... Tash e tutje për çdo natë do të pushkatoj me dorën time nga një shqiptar... Kurse këtë këtu do ta le për në fund. More vesh?

ERVIN — (merr drejtqëndrim.) Për Gjermaninë e madhe.

OTTO — Ky popull vetëm me terror mund të mposhtet.

ERVIN — Mund të shkoj, herr Oberst?

OTTO — Shkoni. (Ervin del)... Akoma. Akoma s'dinë të vrasin ashtu si duhet këta guakët e mi.

ROBERTI — Majori Gynter kërkon të takohet me ju.

OTTO — Le të hyjë.

ROBERTI — Si urdhëron. (nis të dalë.)

OTTO — Na, prit. I thoni Hansit të pregatisë...
Nr. 100.

ROBERTI — Si urdhëroni, herr Oberst. Hansi të
'pregatisë Nr. 100.

OTTO — Shkoni. (Roberti del. Hyn majori Gynter.)

GYNTERI — (merr drejtqëndrim.) Gëzohem që ju
shoh, herr Oberst.

OTTO — Gjithashtu, major.

GYNTERI — Kalova rastësisht këtej dhe thashë
t'ju takoj.

OTTO — Qetësohuni... Uluni. (mbush gotat e ra-
kisë.) Ç'kemi ndonjë të re?

GYNTERI — Sot, sapo u informuam, herr Oberst,
se brigada partizane e 18-të dhe batalioni i
parë i brigadës 20-të, pasi morën zonën e
Radinës, po lëvizin drejt Veriut në drejtim
të qytetit.

OTTO — Lëri hollësitë, major. Më thuaj ç'masa
janë marrë.

GYNTERI — Të gjitha. Në pritje ka dalë regji-
menti i dytë dhe i katërti me gjeneralin
Shreder në krye, si dhe një batalion ba-
llistësh. Drita e diellit do të eklipsohet nga
zjarri i armëve tona. (Qeshin.)

OTTO — Më pëlqen optimizmi yt. (Ngrenë gotat.)
Për lavdinë e Hitlerit.

GYNTERI — Hajl Hitler. (Pinë)...! Shumë i fortë
ky shnaps.

OTTO — Megjithëse e prodhon një popull i vogël.

ROBERTI — (duke hyrë.) Herr Oberst, Nr. 100
gati.

OTTO — Silleni!

ROBERTI — Si urdhëron.

GYNTERI — (çohet.) Mua do të më lejoni të largohem, herr.

OTTO — Mund të qëndroni, herr major. Mos e humbni këtë rast. Do të shihni një skenë interesante.

GYNTERI — Ju falem nderit por jam tepër i zënë. Ndonjëherë tjetër. Vetëm desha t'ju njoftoj, herr Oberst se, të dielën, organizohet në klub një darkë me rastin e dekorimit tim. Ju ftoj. Dhe do të gëzoheshim shumë po të merrni me vete dhe kitarën.

OTTO — Oo, ju falem nderit, ju falem nderit, herr major. Do të vij me gjithë qejf.

GYNTERI — Me lejen tuaj mund të largohem.

OTTO — Mund të shkoni, herr major.

GYNTERI — Aufidersen.

OTTO — Aufidersen. (Pas pak Hansi dhe Roberti sjellin Skënderin. Otto sikur nuk u beson syve se është ai.)

HANSI — Herr Oberst, numuri 100.

OTTO — E shoh. Nuk jam verbuar akoma, Hans.

HANSI — Më falni, herr.

OTTO — Për tri ditë e paskan transformuar fare këtë djalosh.

HANSI — I shërbej Gjermanisë së madhe.

OTTO — Nuk foli njeri me ju... Ulu, djalosh.

SKËNDERI — Unë mund të qëndroj në këmbë... Më mirë kështu, ballë për ballë. Apo jo?

OTTO — Uluni këtu, djalosh... Ju keni nevojë për çlodhje. (ironizon.)

SKËNDERI — (gjithashtu, me ironi.) Nuk është mirë aty, se i kthej kurrizin Adolf Hitlerit!

OTTO — (i ndodhur ngushtë.) Hans! Tregoji djaloshit se ku të ulet. (Hansi e godet Skënderin)

me grusht dhe e ul në karrigën tjetër.) A
jeni mirë atje?

SKËNDERI — Prej këndeje mund të flas më lirisht.

OTTO — (Hansit dhe Robertit.) Më lerrri vetëm.

HANSI dhe ROBERTI — Si urdhëroni. (dalin.)

OTTO — (shetit lart' e poshtë...) Më vjen keq
për ty, djalosh... Kaq i ri... Edhe unë kam
një djalë në moshën tënde.

SKËNDERI — (sheh kitarën.) Çudi!

OTTO — Ç'ka këtu për t'u çuditur!

SKËNDERI — Juaja është kjo kitarë?

OTTO — Po. Imja.

SKËNDERI — Çudi!

OTTO — Përse çuditesh!

SKËNDERI — Kitara pranë automatikut dhe hel-
metës! Ç'kontrast!

OTTO — Dini t'i bini?

SKËNDERI — Ka kohë që s'i kam rënë.

OTTO — (merr kitarën dhe ja jep Skënderit.) Bini!

SKËNDERI — (tregon duart të lidhura me zin-
xhirë.) Me duar të lidhura s'i bihet kitarës,
kolonel! Muzika kërkon liri. (Otto i bie ziles.
Në zyrë hyn Roberti.)

ROBERTI — Ju dëgjoj, herr Oberst.

OTTO — Zgjidhja duart! (i jep kitarën Skënderit.)

Na, bjeri dickaje. (Skënderi i bie një akordi.)

O o o. Gut, gut. (Pastaj Skënderi merr so-
natën e Betovenit. Otto dëgjon me habi të
madhe. Gjatë kohës që Skënderi i bie kitarës,
në altoparlant dëgjohet zëri i Shpresës. —

«A nuk të duket ty, Skëndo, se në meloditë
e kësaj pjese është fshehur lumtëria?...

Sikur të fluturoja edhe unë si meloditë e
kësaj sonate».)

SKËNDERI — (duke i rënë më me forcë dhe pasion.) Dëgjoje, dëgjoje, dëgjoje, kolonel. (Në këtë moment hyn Hansi.)

HANSI — Herr Oberst! Urdhëroni të pushohet kjo muzikë... Ajo nr. 105...

SKËNDERI — E shikoni, kolonel! Xhelatin e tërbon muzika. (vazhdon t'i bjerë kitarës.) Ajo rron, rron.

OTTO — (Mjaft i habitur.) Ju i bini Betovenit!

SKËNDERI — Po, kolonel, Betoveni është i veçjëlisë, jo juaji. Muzika e tij të zgjon, dhe nuk të mëson të bësh barbarizma, siç bëni ju me popullin tim. Me ëndërrat dhe idealet me...

OTTO — Idealet dhe ëndërrat tuaja i shfarosëm, i shtypëm përfundimisht.

SKËNDERI — Për një gjë të jeni të sigurt, kolonel, se ëndërrat dhe idealet tona as çizmet nuk mund t'i shtypin dhe as plumbat nuk mund t'i vrasin.

OTTO — Ju admiroj për guximin, për trimërinë tuaj... Gjynah të jeni komunist, djalosh. (Robertit.) Mbërtheji sinxhirët... Shtrengoja fort.. Fort, fort, Robert!

SKËNDERI — (përpiqet ta mposhtë dhëmbjen.) A jeni i kënaqur, kolonel?

OTTO — Ç'njerëz jeni ju? As vetja nuk i dhimbet!

SKËNDERI — Ne e duam shumë rininë tonë, kolonel. Por për ne s'ka gjë më të shtrenjtë se Atdheu.

OTTO — Po kujt i hyjnë në punë sakrificat tuaja?

SKËNDERI — Së ardhmes. (Hyn Hansi.)

OTTO — Ç'është?

HANSI — Herr Oberst! Pas torturash Nr. 105 u çmend.

OTTO — Nr. 105! I kujt është ky numër?

HANSI — I asaj.

OTTO — I kujt i asaj, Hans, thuaj emrin.

HANS. — I Shpresës.

SKËNDERI — I Shpresës! I Shpresës. (Në faqe
i rrukullisen lotët.) I Shpresës, kolonel!

OTTO — (Skënderit.) Ha, ha, ha. Ti po qan?

SKËNDERI — Për këtë ti do të më përgjigjesh,
qoftë edhe në varr.

OTTO — (qesh.) Po merr përsipër një barrë të
rëndë... Hans!

HANSI — Pres urdhërin tuaj, herr Oberst!

OTTO — (Me qartësi dhe ton ushtarak jep urdhë-
rin.) Ajo të pushkatohet. Pastaj të hypet në
një kafshë dhe të shetitet nëpër qytet, me
qëllim që të tmerrohen banorët. Vetëm në
këtë mënyrë do të mposhtet ky popull.

HANS — Si urdhëron, herr Oberst. I shërbej Gjer-
manisë së madhe. (del.)

SKËNDERI — (gjatë kohës që Otto jepte urdhë-
rin, ai ka ardhur përpara në avanskenë dhe
ka tretur vështrimin në të kaluarën e tij.
Lotët që i rrjedhin nga sytë, sikur ndjekin
ritmin e melodisë së sonatës së Beethovenit që
dëgjohet diku larg, shumë larg.) Shpresa! Na
e vranë dashurinë. Në prak të lumtërisë na
e vranë. Por s'ka gjë. Rron Atdheu. Rron
Partia. Të tjerët do të jetojnë të lumtur.
Për brezat e ardhshëm paskëtaj s'do të
ketë më as vuajtje, as fatkeqësi... (Mendimin
ja ndërpresin dy të shtëna automatiku)
Durim, Shpresa, durim. Mbaje kokën lart.
(Prapë një breshëri automatikësh.) Komunistët
vdesin, por nuk dorëzohen.

— Bie perdja —

Tablo VI

Oborri i Gestapos, i rrethuar me tela me gjemba.
Një ushtar bisedon me rojën.

USHTARI — (tregon.) Në klub sapo kish mbaruar darka. I ndjeri Otto, ashtu i gëzuar siç ish, u përshëndet me oficerët e tjerë dhe doli. Ndërsa po hynte në makinë, aty vetëtimthi vrapon një djalosh që bërtiti: «Herr Oberst! Në emër të popullit». Vetëm kaq dhe i zbrazti në kokë një karikatore me plumba. Pastaj, pasi hodhi një bombë nga ato me tym, u zhduk... kështu u nda nga ne një nga oficerët tonë më të zotë.

ROJA — Pas asaj dite që shetitëm me kafshë ata komunistët që pushkatoi Hansi, banorët janë revoltuar shumë. Ata as që duan t'ja dinë për terrorin tonë.

USHTARI — Se si do të venë punët, as dreqi s'e merr vesh.

ROJA — (shuan cigaren dhe rregullohet.) Po vjen Roberti.

ROBERTI — (ushtarit.) Hej, ti! Si venë punët?

USHTARI — Gjithshka në rregull, herr rreshter. Të gjitha varret u hapën.

ROBERTI — Tërë varre u mbush ky vend e prapë s'varroset.

USHTARI — Më falni se po jua them, herr rreshter, por trimërisë dhe heroizmit të shqiptarëve është për t'jua pasur zilinë.

ROBERTI — (të cilit nuk i pëlqen mendimi i ushtarit, e urdhëron atë.) Gatitu... Tri ditë

arrest, që të mësosh se si të flasësh tjetër herë.

USHTARI — Por unë, herr rreshter...

ROBERTI — Pushoni...! Prapa ktheu. Para marsh... Prapa ktheu, prapa ktheu, prapa ktheu. Para marsh! (Ushtari del. Në këtë kohë hyn një nënoficer që e ka parë skenën me ushtarin.)

NËNOFICERI — Ç'bëni ashtu, herr Robert? Po zbavitëni?

ROBERTI — Po e mësoj si të flasë me eprorët, herr Shenberg.

NËNOFICERI — Ai mban kryqin e hekurt. Është ushtar shumë i mirë.

ROBERTI — Po gjuhën e ka të gjatë.

NËNOFICERI — (me urtësi.) «Bëj atë që duhet, mos vështro se ç'thuhet» thonë shqiptarët. (i ofron një cigare.) Ndize.

ROBERTI — Ju merreni me albanologji?

NËNOFICERI — Jo. Vazhdoj studimet për psikologji.

ROBERTI — Për psikologji! Gjë e bukur është psikologjia. Atëhere meqenë se jeni psikolog, herr Shenberg, si mendoni, a do të ndikojë para pushkatimit takimi i nënës në psikologjinë e komunistit nr. 100?

NËNOFICERI — (duke dalë me Robertin nga e majta.) Hansi është mjeshtër. Nga pikëpamja psikologjike ai e ka menduar shumë mirë këtë skenë. Unë mendoj se, më së fundi, nr. 100 do të dorëzohet. (Dalin. Në thellësi duket nëna që po e sjellin të shoqëruar. Njeriu me kostum të zi dhe një ushtar.)

NJERIU ME KOSTUM TË ZI — Zonja mësuese!

- Ju jeni grua e nderuar. Mos e merrni veten dhe atë në qafë.
- NËNA — A mund të ulem të paktën?
- NJERIU ME KOSTUM TË ZI — Posi! (i afron një stol.) I thoni atij të mos tregohet kryeneç, të...
- NËNA — (si ndër dhëmbë.) Kush spiunon dheut i rëndon.
- NJERIU ME KOSTUM TË ZI — Si thatë?
- NËNA — Thashë kush spiunon dheut i rëndon.
- NJERIU ME KOSTUM TË ZI — Bëjuni e arësyeshme, mësuese. Nga qëndrimi juaj varet qëndrimi i djalit tuaj:
- NËNA — Dhe nga qëndrimi i djalit varet qëndrimi im.
- NJERIU ME KOSTUM TË ZI — Tamam ashtu është. Por ju mund të ndikoni.
- NËNA — Mjaft. Silleni shpejt djalin.
- NJERIU ME KOSTUM TË ZI — (fërkon duart.) Pas pak do ta keni këtu!
- HANSI — (hyn me të bërtitura) Ku është Roberti? Robert! Robert.
- ROBERTI — Këtu jam, herr...
- HANSI — Ku djallin futesh.
- ROBERTI — Kontrollova gropat, herr.
- HANSI — Në rregull.
- ROBERTI — Gjithshka në rregull. Sa më thellë hapen, aq më tepër kufoma duan. Janë gojë që s'ngopen. (Qeshin të dy.)
- HANSI — Ikë tani, pregatit skuadrën.
- ROBERTI — Si urdhëron, të pregatis skuadrën. (del.)
- HANSI — (njeriut me kostum të zi, pasi shikon nënën.) He? Çdo të na thoni?

NJERIU ME KOSTUM TË ZI — Në rregull, herr Hans. Ky takim, me sa duket, do të jetë për ta shumë tronditës.

HANSI — Rëndisi ka përfundimi.

NJERIU ME KOSTUM TË ZI — Tek e fundit, ne s'humbasim gjë.

HANSI — (I indinjuar.) Si s'humbasim gjë? Ne humbasim shumë, zotni.

NJERIU ME KOSTUM TË ZI — (me ton pajtues.) Më falni për keqkuptimin, herr Hans. Desha të them...

HANSI — S'është nevoja për shpegime. E kam të qartë. Shkoni silleni tani.

NJERIU ME KOSTUM TË ZI — Si urdhëron. (del.) Pas tij shkon edhe ushtari që solli nënën.

HANSI — (Me vete.) I ndjeri Otto kish të drejtë kur thosh se spiunët përderisa tradhetojnë atdheun e tyre, edhe ne mund të na tradhetojnë në çdo moment. (Në thellësi dëgjohehet zëri i trumbetës që shoqëron hapin e skuadrës së pushkatimit. Në këtë kohë hyn nënoficeri.) Hë psikolog! Besoj se kini zbuluar mjaft material për temën tuaj.

NËNOFICERI — (merr drejtqëndrim.) S'kam përse të ankohem, herr Lietnant!

HANSI — Sidomos kjo e sotmja do të jetë një skenë interesante.

NËNOFICERI — Ashtu mendoj dhe unë, Leitnant! (Duket skuadra e pushkatimit që vjen nën komandën e Robertit. Ajo radhitet diku në një vend të dukshëm, para së cilës qëndron krenare nëna. Njeriu me kostum të zi sjell Skënderin të lidhur me pranga.)

NËNA — (sa sheh Skënderin.) Skëndo, trim i nënës!

SKËNDERI — Mbaje veten, nënë.

HANSI — (bën me shenjë nga Skënderi.) Zgjidhini duart dhe lëreni të takohet... Psikolog! Eja këtu.

SKËNDERI — (Sa i zgjidhin duart, vërsulet për të puthur nënën) Nëna ime e ëmbël! Sa më ka marrë malli! Sa i lumtur jam sot!

NËNA — Si qenke bërë, të kegen nëna, kockë e lëkurë.

SKËNDERI — Si janë shokët? Si vete lufta?

NËNA — Përparojnë. Shokët dhe lufta përparojnë.

SKËNDERI — Po Shpresa, Shpresa!

NËNA — Shpresa ra ashtu siç u ka hije komunistëve. (qan.)

HANSI — (të tijve.) Ajo po qan. Gjithshka në rregull, herr psikolog. (Skënderit dhe nënës.) Hej ju atje, përfundoni shpejt.

NËNA — Bir...! Revolucionari në momente revolucionare e tregon veten e tij. Ti erdhe gjer këtu; qëndro.

SKËNDERI — (për të mos i rënë në sy së ëmës, fshehurazi fshin lotët.) Nënë! E dashura nënë! Fshiji lotët... Fshiji lotët, nënë. Nuk është mirë kështu! Armiku sheh... Fshiji lotët, nëna ime e mirë... Ne do të rrojmë edhe kur të vdesim... Fshiji lotët, nënë..

NËNA — (duke e puthur.) Falem nderit, bir, falem nderit.

HANSI — Mjaft u puthët. (Skënderit.) Ç'ke për t'i thënë?

SKËNDERI — Vetëm një gjë. (Njeriu me kostum të zi bëhet gati të mbajë shënim.)

HANSI — më së fundi.

SKËNDERI — (njeriut me kostum të zi.) Shkruaj. Vetëm për një gjë më vjen keq dhe kërkohet ndjesë nga populli dhe Partia se s'kam vrarë aq armiq sa duhej.

HANSI — (i çakërditur, e godet Skënderin fytyrës.) I poshtër. Të mësoj unë se si të flasësh. (e godet prapë. Nëna mbyll sytë me pëllëmbë. Pastaj Hansi i drejtohet nënës.) Po ti ç'ke për të thënë?

NËNA — (krenare.) Ate që tha im bir.

HANSI — O zot! Këta as varrit s'i tregojnë. (ush-tarakëve të tjerë për Skënderin.) Nxirreni dhe pushkatojeni! (duke bërë me shenjë nga nëna.) Ndërsa këtë këtu do ta përkëdhel me kërbaç gjersa ti dalë shpirti. (Kur e nxjerrin Skënderin, skuadra e pushkatimit bëhet gati për veprim. Ajo me hap të shtrirë del nga krahu, ku do të kryhet ekzekutimi.)

SKËNDERI — (duke dalë, i drejtohet nënës.) Lamtumirë. Lamtumirë, nëna ime e shtrenjtë!

NËNA — Durim, të keqen nëna.

ROBERTI — (komandon skuadrën e pushkatimit.) Gatitu! Armë mbushi! Gati për zjarr... zjarr!

NËNA — (që sheh me sy këtë veprim, me zë të fortë thotë: komunistët bien, por nuk dorëzohen. (Në këtë moment skuadra e pushkatimit, me bajoneta të zhveshura, sipas komandës së Robertit, rrethon nënën. Nëna ngrihet në një podium mbi bajonetat naziste, si një monument i ndriçuar nga drita e një prozhektori të fortë. Skuadra e pushkatimit, e tmerruar nga kjo pamje, avash e hap rre-

thin përderisa shuhen dritat dhe bien si-
pari. Në skenë prapë vendoset lapidari, për-
para të cilit qëndron gruaja e veshur me të
zeza. Ajo thotë:

— Ja, kjo është historia e kësaj dashurie
të përgjakur, kujtimin e së cilës e mban të
gjallë ky lapidar.

ZËRA — (nëpërmjet altoporlantit.) Po me babanë
e Shpresës ç'u bë?

GRUAJA E VESHUR ME TË ZEZA — Unë nuk
e di; kur u këtheva nga kampet naziste të
përqëndrimit, mësova se ai, pasi kish parë
me sy tragjedinë e së bijës, kish rrëmbyer
pushkën dhe kish rënë duke luftuar dhëmb
për dhëmb me gjermanët. (Në këtë çast nga
salla çohet në këmbë një oficer. Është babai
i Shpresës.)

MAJORI — Jo, mësuese. Unë jam gjallë. Unë je-
tova që të mbroj atë për të cilën dhanë
jetën Skënderi, Shpresa e mijëra të tjerë.

GRUAJA E VESHUR ME TË ZEZA — Doktor!
(Majori ngjitet në skenë, përqafon gruan e
veshur me të zeza dhe në shenjë mirënjoh-
jeje gjunjëzohet para saj. Ajo duke mos e
lënë majorin të gjunjëzohet, i drejtohet spek-
tatorit:) Ju e patë! Për Atdheun ne sakrifi-
kuam gjithshka. Por kur ta dojë nevoja ne
jemi gati të japim edhe jetën tonë. Dhe tani
natën e mirë. Bëfshi gjumë të ëmbël.

FUND

Tiranë 1963.

46996

SHKURTOR
GJYKIMET